

MATERIÁLY
XIII MEZINÁRODNÍ VĚDECKO - PRAKTICKÁ
KONFERENCE
«EFEKTIVNÍ NÁSTROJE
MODERNÍCH VĚD - 2017»

22 - 30 května 2017 г.

Volume 7
Politika
Filologie
Philosophy

Praha
Publishing House «Education and Science»
2017

Vydáno Publishing House «Education and Science»,
Frýdlanská 15/1314, Praha 8
Spolu s DSP SHID, Berdianskaja 61 Б, Dnepropetrovsk

Materiály
XIII Mezinárodní vědecko - praktická konference
«Efektivní nástroje moderních věd - 2017», Volume 7 : Philosophy . Filologie .
Politika . Praha. Publishing House «Education and Science» -96 s.

Šéfredaktor: Prof. JUDr Zdenák Černák

Náměstek hlavního redaktora: Mgr. Alena Pelicánová

Zodpovědný za vydání: Mgr. Jana Štefko

Manažer: Mgr. Helena Žáková

Technický pracovník: Bc. Kateřina Zahradníčková

**Materiály XIII Mezinárodní vědecko - praktická konference ,
«Efektivní nástroje moderních věd - 2017», 22 - 30 května 2017 r. on
Philosophy . Filologie . Politika .**

Pro studentů, aspirantů a vědeckých pracovníků

Cena 50 Kč

ISBN 978-966-8736-05-6

© Authors , 2017

© Publishing House «Education and Science», 2017

FILOLOGIE

Jazyk, řeč, komunikace

Ashimova N.

Kazakh state women`s teacher training university

Almaty, Kazakhstan

DIFFERENT FORMS OF COMMUNICATION

Communication is a way of sharing information. It is two-way process of achieving mutual understanding, in which participants not only exchange (encode-decode) information, news, ideas and feelings but also create and share meaning. In general, communication is a means of connecting people or places. As we know communication can be divided into three main types: verbal communication, in which we listen to a person to understand their meaning; written communication, in which we read their meaning; and non-verbal communication, in which we observe a person and determine the meaning and each has its advantages.

Verbal communication is the type of communication that involved communicating verbally using language that the sender and the receiver understand. It is meant to be done so that the sender and the receiver are able to understand each other effectively. There are two types of verbal communication: oral communication and written communication. In oral communication, spoken words are used. It includes face-to-face conversations, speech, telephonic conversation, video, radio, television, voice over internet.

Language is said to have originated from sounds and gestures. There are many languages spoken in the world. The basis are: gender, class, profession, geographical area, age group and other social elements. Speaking is an effective way of communicating. When we think of verbal communication, the first thing comes to mind is the storytelling, because it affects on learners' language aspects of communication skills and it helps in enhancing learners' communication skills. The findings show that storytelling has beneficial effects on reading skills by learners being able to associate meanings and emotions with words. Learners also develop their vocabulary and learn when and where to use certain words and phrases.

Written communication is used in many different languages. In written communication, written signs or symbols are used to communicate. A written message may be printed or hand written. In written communication message can be transmitted via email, letter, report, articles etc. Message, in written communication, is influenced by the vocabulary and grammar used, writing style, precision and clarity of the language used. The written communication can be edited and amended many times before it is communicated to the second party to whom the communication is intended. This is one of the main advantages of using writing as the major means of communication. In general written communication is used in business but we can also use it for informal communication purposes. For instance, mobile SMS is an example of informal written communication.

Visual communication is visual display of information, such as topography, photography, signs, symbols and designs. Television and video clips are the electronic form of visual communication.

Public speaking is another verbal communication in which we have to address a group of people. Preparing for an effective speech before we start is important. In public speaking, the speech must be prepared according to the type of audience we are going to face. The content of our speech should be authentic and we must have enough information on the topic we have chosen for public speaking. All the main points in our speech must be highlighted and these points should be delivered in the correct order. There are many public speaking techniques and these techniques must be practiced for an effective speech.

Nonverbal communication is the sending or receiving of wordless messages. We can say that communication other than oral and written. It involves physical ways of communication, such as appearance of speaker, surrounding (room size, lighting, decorations, furnishings etc.) and body language such as facial expressions, gestures, postures and sounds that are produced by speaker, such as voice tone, volume and speech rate.

Creative and aesthetic non-verbal communication includes music, dancing and sculpturing. As it is said body language is a non-verbal way of communication, body posture and physical contact convey a lot of information. Body posture matters a lot when we are communicating verbally to someone. Folded arms and crossed legs are some of the signals conveyed by a body posture. Physical contact, such as shaking hands, pushing, patting and eye contact are all different ways of communication. Reading facial expressions can help us to know a person better.

Effective communication allows us to lead more satisfying lives at work and elsewhere. It helps to avoid misunderstandings at work and helps express what we want to express and of course it allows for deeper connection with others.

Nothing can be achieved without proper communication. Therefore, people have to develop communicative skills. It should be understood that all types of communication are equally important and communicative skills need to be developed, the reason is Media (collective communication outlets). It is growing day by day to ensure clarity and correct understanding in communication.

Bibliography

1. Андреева Г. М. «Социальная психология» М: Аспект Пресс, 2006г. – 363с.
2. Куницына В.Н. Межличностное общение. – СПб., 2001
3. Лавриненко В.Н. Психология и этика делового общения .— 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. - 279 с.
4. Леонтьев А. А. «Психология общения» М: Смысл; Издательский центр «Академия», 2005г. – 368с.

Сабитов.Р.М.

Научный руководитель: к.ф.н., доцент Чечетко.М.В.

*Западно – Казахстанский государственный университет
им Махамбета Утемисова, Казахстан*

БАЛЛАДА РОБЕРТА САУТИ “СУД БОЖИЙ НАД ЕПИСКОПОМ”: БАЛЛАДА ВОЗМЕЗДИЯ

Роберт Саути – один из трех поэтов Озерной школы, или лейкистов, утвердивших в своем творчестве эстетическую программу английского романтизма. Эта программа была изложена в предисловии к сборнику “Лирические баллады”, вышедшему в 1798 году: в него вошли стихи Сэмюэля Кольриджа и Уильяма Вордсворта, Саути присоединился к ним позже. Эти поэты не принимали современной английской реальности и искали свой идеал в прежней, патриархальной сельской жизни, с ее простодушной религиозностью и верой в высшие силы. В творчестве лейкистов ожили фольклорные традиции и жанры, в частности, жанр балады.

Тема возмездия – одна из любимых тем старинной баллады. Баллада – эпический жанр, это всегда рассказ о событиях, изложенный в форме либо лире – эпической/повествование с элементами диалога/, либо лирике-драматической/ диалогические повествование, иногда без ремарок/. Для этого жанра характерны – зачин, особое сразу же вводящее в суть повествования, в начале, рефрен – нечто вроде припева, ведь баллада была вначале песенным жанром, особая таинственность, недосказанность, “темнота”. Сюжеты баллады всегда напряженные, полные волнующих событий. Мечь, измена, убийство, обман, возмездие частые сюжетные элементы баллад. На этой традиции строит свою балладу “Суд Божий над епископом”/1729/ Роберт Саути.

Сюжет баллады основан на исторических событиях – жестоком голоде в Германии в 914 году. Епископ города Майнца Гаттон приказал сжечь амбар, где собрались нищие округа, которых он обещал накормить. Уничтожив страдающих от голода, он назвал их жадными мышами, попусту истребляющими хлеб. Его преступление было должным образом наказано: грянул суд Божий,

крысы в округе необыкновенно расплелились и растерзали жестокого епископа.

Саути строит балладу по традиционным канонам. Зачин ее вводит читателя или слушателя в суть событий – неурожай из-за обильных дождей и воцарившийся всюду голод.

Далее идет завязка: сам епископ готов пережить трудные времена, он сделал большие запасы зерна и ему голод не страшен. Ему надоели стенания нищих и он решил их погубить: Он сзывает нищих, пообещав, накормить всех и велит поджечь амбар.

Кульминация преступного деяния – надругательство Гаттона над погибшими: он не только не раскаивается, но и похваляется своим преступлением:

Далее наступает возмездие. Оно свершается не сразу, давая возможность преступнику осознать, что его ждет, и проникнуться страхом. Сначала съеден крысами портрет епископа в картинной галерее. Затем съедено всё запасное им зерно.

Далее преступник стремится ускользнуть от возмездия: пытается укрыться в Рейнской башне, доплыв туда на лодке крепкие решетки и стен башне не устояли перед полчищами крыс, преследующих епископа. Полчища крыс всё ближе, они доплывают до башни, прогрызают решетки и набрасываются на епископа.

Изобразительно – выразительные средства баллады характерны для балладного строя: это повторы разного рода – анафора и эпифора, перечисления. Баллада написана четверостишиями, состоящими из двустиший, с системой рифмовки:

В русской поэзии к опыту баллады обратилась поэтесса Серебряного века, ученица Николая Гумилева Ирина Одоевцева. В ее “Балладе о толченом стекле” основой сюжета является тема возмездия – так же, как в балладе Саути. Эти баллады сопоставлены в монографии М.В.Чечетко и А.В.Дроздова “Англо – Американская поэтическая традиция и русская поэзия XX века”, выпущенной в Уральске в 2013 году.

В балладе И.Одоевцевой солдат – мешочник, торгуя в трудное время из-под полы солью, подмешал к ней для увеличения веса толченок стекло. Он хотел таким образом получить больше денег для семьи – жены и детей. Злодейство, от которого гибнут люди, доверчиво купившие у него соль, наказано

он муками совести и в конце концов погибает.” В той и другой балладе возмездие облечено высшими силами в форму совершенного главными персонажами злодеяние”, говорится в монографии, где сравниваются баллады И.Одоевцевой и Р.Саути. Весь образный строй баллады пронизан символическими деталями.

Влияние романтической поэзии европейских стран на русскую поэзию было всегда и такая творческая связь была плодотворной. Баллада Саути – о наказуемости зла, о том, что зло прогневает небеса и его неминуемо постигнет суровая кара.

Литература:

1. Саути, Роберт. Суд Божий над епископом. В оригинале и в переводе В.А.Жуковского. Английская поэзия в русских переводах. – Москва. 1981год.
2. Чечетко М.В., Дроздова.А.В. Англо – американская поэтическая традиция и русская поэзия XX века. – Уральск. 2013 год.

Исаева А.Ж.

Научный руководитель: к.ф.н., доцент Чечетко М.В.

Западно - Казахстанский государственный университет им.

Махамбета Утемисова, Казахстан.

СТИХОТВОРЕНИЕ УИЛЬЯМА ВОРДСВОРТА “НАС СЕМЕРО”: ОБРАЗЫ И СТИЛЬ

Уильям Вордсворт - выдающийся английский поэт - романтик, один из поэтов Озерной школы, или лейкистов. Его теоретический и художественный вклад в историю английского и мирового романтизма бесспорен. Озерная школа получила свое название от Озерного края. Как истинные романтики они отталкивались от английской повседневной реальности и искали свой идеал вне ее. Идеалом для них была старая патриархальная английская деревня и ее обитатели - трудолюбивые, простодушные, привязанные к своей семье и к родным местам. Именно Вордсворт выступал среди своих собратьев - трех поэтов- лейкистов как главный теоретик и основоположник тех канонов, которые легли в основу романтизма. Знаменитый сборник “Лирические баллады” был выпущен в 1798 году. Предисловие к нему и стало манифестом романтизма, определив его каноны. В сборник вошли стихи Вордсворта и Кольриджа, Саути присоединился к ним позже.

Стихотворение Вордсворта “Нас семеро” в этом плане наиболее показательно. Оно, в соответствии с требованиями предисловия, пестрее, прост, язык его кажется безыскусным, но при этом автор мастерски владеет словом. Композиционно стихотворение построено как диалог лирического героя, возможно, самого поэта, - с сельской девочкой восьми лет, которую он встретил на улочке деревни. В диалоге содержится полемика - собеседник убеждает девочку в своей точке зрения, а она, вежливо, но стойко отстаивает свой взгляд.

Экспозиция стихотворения – встреча героя с девочкой и описание ее наружности – это красивая, большеглазая девочка с копной вьющихся волос. Взрослый, городской человек находит, на его взгляд, подходящую тему для разговора с ребенком: он спрашивает ее о сестрах и братьях, ведь сельские семьи обычно многодетны. Девочка охотно рассказывает о своей семье: их семеро –

двое живут в городе, двое служат во флоте, двое умерли и лежат на кладбище, а она вместе с матерью живет в домике рядом с кладбищем.

“And where are they? I pray you tell”

She answered. “Seven are we;

And two of us at Conway dwell,

And two are gone to sea.

“Two of us in the church-yard lie,

My sister and my brother;

And, in the church-yard cottage, I

Dwell near them, with my mother.” [1,238]

«А где же они?» - «Нас семь всего. -

В ответ малютка мне: -

Нас двое жить пошли в село,

И два на корабле,

И на кладбище брат с сестрой

Лежат из семерых,

А за кладбищем я с родной, -

Живем мы подле них». [1,239]

Перевод И.Козлова

Отсюда и начинается спор. Ее собеседник принимает ее сообщение за недоразумение - ясно, если ее брат и сестренка умерли, то их осталось пятеро! Но девочка стоит на своем нет, сестра и брат на кладбище, она знает, где они, часто ходит к ним, разговаривает с ними, поет им песенки, взяв хлеб и сыр, идет туда и ужинает рядом. Для нее они словно бы живы. На его убеждения девочка отвечает рассказом об ушедших: сестренка Джейн мучительно болела, для нее смерть была избавлением, они с братом ходили к ней на могилу, а зимой умер и брат, и теперь она ходит к ним обоим. Доводы ее собеседника как будто бы логичны и убедительны, он вновь пытается вместе с ней пересчитать членов ее семьи – если двух из детей нет в живых, значит, их осталось пять! Но на девочку эти разумные доводы не действуют. Ее общение с братишкой и сестренкой для нее не прекратилось и они по-прежнему члены их семьи.

С первого взгляда кажется, что девочка глупа: ну, как не понять разницы между живыми и умершими и не согласиться с ее собеседником. Но автор

создает у читателя иное впечатление: а вдруг эта девочка – мудрое дитя, которое видит то, чего не понимают взрослые – для них нет разницы между теми, кто живет, они все равно рядом с ней. Наивность ребенка для поэта хранит истину, которая глаголет устами младенца. Здесь и выступает отстаиваемый им идеал. Автор как бы возвращает читателя в начало стихов, где он задавался вопросом: что может такое дитя знать о смерти. Оказывается, девочка знает все, знает главное – что постигается сердцем.

Стихи отличает исключительная непосредственность и естественность интонации: ведь значительную часть их представляет собой речь восьмилетнего ребенка. Сельский антураж представлен лексикой: “a cottage girl”, “little Maid”, “Master”. – так она обращается к своему взрослому собеседнику. Детали деревенского быта, которые упоминает девочка, - чулок, который она вяжет, ее ужин, состоящий из “porringer”, ее зимние забавы – катание на санках, погружают читателя в тот мир, который воспитал ее и поражает, удивляет и вместе с тем пленяет поэта. Легкость, изящество и простота стиха, естественность интонации, наполненность казалось бы простой ситуации философским смыслом делают эти стихи совершенными.

Литература:

1. Вордсворт, Уильям. Нас семеро. /Английская поэзия в русских переводах. – М.: 1990

Окас Гулмира

Научный руководитель: к.ф.н., доцент Чечетко М.В.

*Западно - Казахстанский государственный университет им. М. Утемисова,
Казахстан*

ПОЭЗИЯ ТОМАСА ГАРДИ

Статья посвящена творчеству одного из значительных поэтов Великобритании - Томасу Гарди (1840-1928). Предметом исследования являются факторы, под влиянием которых сформировался его поэтический талант, а также ключевые элементы его поэтики и философии.

Несмотря на то, что Гарди прославился прежде всего как романист, он с самого начала считал своим призванием именно поэзию. В 1898 г., после резкого неприятия критикой последнего его романа, он отказался от прозы и сосредоточил внимание на поэзии. С 1860 г. до конца своих дней Томас Гарди написал более 900 стихотворных произведений. Они составили восемь сборников: «Wessex Tales» 1898, «Poems of the Past and the Present» 1901, «Time's Laughingstocks» 1909, «Satires of Circumstance» 1914, «Moments of Vision» 1917, «Late Lyrics and Earlier» 1922, «Human Shows» 1925, «Winter Words» 1928 (опубликован посмертно).

Как литературное явление творчество Гарди уникально во многих аспектах. Во-первых, он был «универсальным» художником, способным воплощать свой внутренний мир в прозаической, поэтической и драматической форме. Во-вторых, он успел стать как классиком викторианской прозы, так и предтечей поэтического модернизма. В-третьих, Гарди можно назвать свободным поэтом: когда он начал писать стихи, он был уже состоявшимся литератором, и его не интересовал материальный успех публикуемых книг, а следовательно, мнение цензуры. Творчество Гарди проникнуто гуманизмом и болью за уничтожающее само себя человечество.

Тема времени в стихах Гари тесно связана с темой смерти. По утверждению Хайнза, Гарди одержим смертью и всем, что соприкасается с нею. Сухие листья, вянущие цветы, умирающие от голода или холода птицы прямо или косвенно говорят о присутствии вездесущей смерти в художественном мире

поэта. Но красота природы примиряет Гарди с миром. В стихотворении “Черный Дрозд” Гарди создает образ птицы, которая своей песней прогоняет печаль и мрак. Это тема была развита позднее в стихах Роберта Фроста “Войди!”, где также изображен поющий дрозд. Лирический герой слышит его, но не видит жизнью и смертью. В этих стихах образ дрозда – это образ поэта.

Часто местом действия стихотворений становится кладбище или церковь, причем дело не в том, что в молодые годы впечатлительный поэт провел много часов, составляя планы церковных зданий или копируя их архитектурные детали, а в том, что для Гарди, пусть даже и агностика по убеждению, кладбища и церкви являлись пограничным пространством между миром живых и другим таинственным миром,

о котором ничего неизвестно. Дитя своего рационального века, Гарди не верил в существование рая или ада, однако его стихотворения наполнены фантазиями и вопросами о том, что происходит с человеком после смерти его физической оболочки. Сознание поэта упорно не хотело верить в то, что любимые люди исчезают навсегда; именно поэтому в его стихотворениях так часты образы призраков (которые стали своего рода «визитной карточкой» поэтического стиля Гарди), раздаются голоса из-под земли и вздохи в пустоте. Таким образом, тема смерти влечет за собой философско-религиозные размышления о конечности и бесконечности человеческого бытия.

В отличие от викторианских поэтов, мифологическое время никогда не интересовало Гарди. Его мировоззрение укоренено в настоящем, а его поэтический взгляд неизменно обращен в прошлое. Будущее с его неопределенностью не интересует поэта: он обращен в стихию материальной повседневности. Интересно, что одним из излюбленных приемов поэта является построение стихотворения на композиционном и семантическом противопоставлении прошлого настоящему (к примеру, «Domicilium», «Where the Picnic Was», «Where They Lived»). Временные пласты прошлого и настоящего накладываются друг на друга, просвечивают друг в друге, а связующим звеном между ними являются предметы материального мира (зеркало, письмо, книга, дом) или ландшафт. Это определяет одно из важных свойств поэзии Гарди - ее «вещность».

Как любое литературное явление, поэзия Гарди содержит в себе определенное соотношение традиционности и новизны. Родившийся в эпоху правления королевы Виктории, поэт не разделял ценностей викторианского

уклада, и во многом неприятие его творчества современниками объясняется тем, что он не разделял оптимистического мнения относительно будущего Великобритании и человечества в целом. Именно поэтому эпоха декаданса органично приняла и оценила творчество Гарди-поэта.

Несмотря на глубокий исследовательский интерес к творчеству Гарди во всем мире и многочисленные работы, посвященные разным аспектам его поэтики, оно таит в себе еще много загадок.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кузьмин Б. А. Томас Харди // Б. Кузьмин о Голдсмите, о Байроне, о Блоке... М., 1957. С. 644-647; Кондратьев Ю. М. Позднее творчество Томаса Гарди. Т. Гарди-поэт // Зарубежная литература. Уч. Зап. Моск. Гор. Пед. Ин-та, том ХСІХ, Вып. 4. М., 1960. С. 163-186.
2. Демурова Н. Томас Гарди, прозаик и поэт // Харди Т. Избранные произведения в 3 т. Т. 1. М., 1988. С. 5-20; Хорольский В. В. Поэзия Англии и Ирландии рубежа ХІХ-ХХ веков. Киев, 1991; Дьяконова Н. Я. Лирическая поэзия Томаса Гарди // Известия АН. Серия литературы и языка. Т. 60, № 1. СПб., 2001. С. 12-21.

Токсамбаева А.О, Смайлханова М.

*Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Қазақстан,
Семей*

ЖОҒАРЫ СЫНЫПТАРДА ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУ

Resume

This article discusses the system of education in high school prose works, discusses the new technologies. Presents the novels in the training school curriculum, methods used.

Keywords: prose work, technology, approach, training system.

Әдебиет методикасы - педагогикалық ғылымдардың саласына жататын ғылыми пән. Ғалым А.Көшімбаев «Әдебиет методикасының қамтитын объектісі, қарастыратын мәселелері мектепте әдебиетті оқыту сабағы кезінде мұғалім мен оқушының өзара қарым-қатынасы болып табылады. Әдебиет методикасы педагогика сияқты мектеп, оқу-тәрбие мәселелерін тұтас алып қарастырмай, тек көркем әдебиетті оқып үйрену негізінде оқушыларға берілетін білім мен тәрбие мәселелерін өз шеңберінде алып баяндайды», - деген пікірінде әдебиет әдістемесінің жалпы педагогика ғылымымен байланыстылығын аңғаруға болады.

Кез келген пән бойынша берілетін тақырыптар оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты, олардың таным мен түсініктеріне, қабылдау қабілеттері мен дамуына орай өтіледі. Мысалы әдебиет сабағында ертегілер мен халық ауыз әдебиеттерінің үлгілері төменгі сыныптарда оқытылса, оқушы жоғары буынға көшкен кезде тақырыптар да күрделене береді. 9-11 сыныптарда оқушылар әдебиет пәні бойынша тарихи тақырыптарда жазылған романдар, философиялық ойларды түйіндейтін поэмалар, жыраулар поэзиясының түрлі үлгілері мен лирикалық өлеңдермен танысады. Оқушыға сол тақырыптардың күрделілігіне қарамастан түсіндіру қажет және меңгерту керек-ті. Әрине, ол бірден бір ұстаздың басты жұмысы. Енді сол мақсатқа жету үшін «мұғалімге қандай әдіс-тәсілдерді пайдаланып, технологияларды қолдану керек?», - деген сұрақ туындайды. Қазіргі кезде білім беру мазмұнының жаңаруына сәйкес барлығы дамып жатқандығы бәрімізге аян.

Прозалық шығармалардан Міржақып Дулатұлының «Бақытсыз Жамал» романы, Жүсіпбек Аймауытовтың «Ақбілек» романы, Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Қамар сұлу» романы, Бейімбет Майлиннің «Күлтай болыс» әңгімесі, «Шұғаның белгісі» повесі бағдарламаға енген.

Поэзиялық шығармалардан Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Туған еліме», «Сарыарқаның жаңбыры» өлеңдері, Мағжан Жұмабаевтың «Жазғы таң», «Толқын», «Туған жер», «Сен сұлу», «Шолпы», «Мені де өлім, әлдиле» өлеңдері, «Қойлыбайдың қобызы» поэмасы, Сәкен Сейфуллиннің «Сыр сандық» өлеңі, «Көкшетау» поэмасы, Ілияс Жансүгіровтің «Ағынды менің Ақсуым», «Жетісу суреттері» өлеңдері, «Кұлагер» поэмасы енген.

Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әдебиет бойынша прозалық шығармалардан Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы (үзінді), Ғабит Мүсіреповтің «Оянған өлке», Ғабиден Мұстафинның «Дауылдан кейін» романы, Мұқан Иманжановтың «Алғашқы айлар» повесі, Тахауи Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» романы, Әбдіжәміл Нұрпейісовтің «Соңғы парыз» романы, Зейін Шашкиннің «Теміртау» романы, Әзілхан Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз» романы, Зейнолла Қабдоловтың «Ұшқын», «Жалын» (романдарынан үзінді), Сәкен Жүнісовтің «Заманай мен Аманай» повесі, Қабдеш Жұмаділов «Тағдыр» романы, Әбіш Кекілбаевтың «Үркер» романынан үзінді, Оралхан Бөкейдің «Қар қызы» повесі берілген.

Драмалық шығармалардан М.Әуезовтің «Еңлік-Кебек», «Қарагөз» драмалары берілсе поэзиялық шығармалардан Сәбит Мұқановтың «Сұлушаш» поэмасы, Қасым Аманжоловтың «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмасы берілген.

1960-1990 жылдардағы әдебиет бойынша поэзиялық шығармалардан Әбділда Тәжібаевтың «Портреттер» толғау-эссесі, Жұбан Молдағалиевтың «Мен – қазақпын» поэмасы, Сырбай Мәуленовтің «Шөңге», «Қаратау», «Торғай қақпасы», «Ізгілік», «Ілияс» өлеңдері, Мұқағали Мақатаевтың «Махаббат диалогі», «Қайран, Қарасазым-ай» өлеңдері, «Дариға, жүрек» поэмасы, Қадыр Мырза Әлидің «Домбыра», «Бұлбұл бағы», «Ақ отау» өлеңдері, Мұхтар Шахановтың «Ғашықтық ғаламаты» өлеңі, «Танакөз» поэмасы берілген.

Ал драмалық шығармадан Қалтай Мұхамеджановтың «Көктөбедегі кездесу» пьесасы бағдарлама бойынша оқытылады екен.

«Ғылым мен көркем әдебиет адамды білімді етеді, мәдениетін көтереді» - деп Демокрит айтқандай бағдарламаға енген шығармалар дұрыс таңдалған.

Белгілі ғалым Рымғали Нұрғали «Қазақтың жүз романы» деген анықтамалығында Ж.Аймауытовтың «Ақбілек» романының көркемдік-эстетикалық ерекшеліктерін саралай келе: «Романда кейіпкерлер, оқиға көп емес, ықшамдылық, жинақылық, әсіресе драматизм принциптері ерекше ескерілген. Бір қарекетке қатысып, үзіліп қалатын кейіпкерлердің өзін жазушы даралап, есте қалатындай етіп сомдап соғып береді. Кескін, сөз мақалы, қимыл-қозғалыс - бәрі образ жасауға аса қажет көркемдік құралдар, персонаждардың өзін-өзі сипаттауы Жүсіпбек Аймауытов жиі қолданатын әдеби тәсілдердің бірі. Романның алғашқы үш бөлімі тиянақты, шебер көмкерілген, үзіліп қалатын, аяғына жетпеген ситуация сирек, негізінен, Ақбілек басындағы психологиялық күйлер реалистік қуатпен сенімді, дәл беріледі де, төртінші, соңғы бөлімде публицистикалық, очерктік сипат бел алған. Ақбілек-Камила арасындағы ұзақ сыр, оқудағы жәйттар, зиялылар хикаясы, Балташ-Ақбілек арнасы - бәрі де жалпылама көрсетіледі. Стильдегі көтеріңкі леп, оқырманға тікелей тіл қату романның көркемдік қуатына салқынын тигізген. Жас ғұмырында ақ жүрегіне балта тиген Ақбілек сынды әйелдің Балташ қатарлас азамат, өмірлік жар тауып, азаптан туған перзенті - Ескендірін қайта сүйіп жазушы басқа өмірдің бір белгісі, мезгіл мінезінің сипаты деген көркем ой тастайды», -деп романдағы тартыстың өрбу сәттеріне назар аударта отырып оның жаңа қырларын ашады.

Оқушыларға осы романның жазылу тарихынан, терең мазмұнынан, биік идеялық мақсат-мұратынан орнықты білім беріп, көзқарасын қалыптастырамыз. Жүсіпбек Аймауытовтың «Ақбілек» романына шолу жасау арқылы шығарманың идеясы мен тақырыбын ашу, жастарды ұлтжандылыққа, өмірді, өнерді сүйе білуге, қиындықпен күресе білуге, білімділікке баулу біздің мақсатымыз. Шығармадағы кейіпкер бейнесін ашуға, шығарма желісіне арқау болған тарихи оқиға шындығын ұғынуға ой-түйін жасату үшін еркін пікір қалыптастыру қажет. Аталмыш романды оқушыларға оқыту барысында түрлі тәсілдерді пайдалануға болады. Оқушыларды топқа бөліп, сол кездегі теңсіздікті қарастыра отырып дебат ұйымдастыруға болады. Романда орын алатын кейіпкерлердің мінездеріне, жасаған қимыл, іс-әрекеттеріне суреттеулер жүргізу арқылы оқушыға жағымды және жағымсыз тұлғаларды анықтатуға мүмкіндік беруімізге болады. Бас кейіпкер қыздың тағдырын тарихи оқиғалармен байланыстырып, пәнаралық байланыс жасауға түп-тура негіз бар. Ақтар мен қызылдар арасындағы соғыс кезін тарихтан суреттеп келіп, интербелсенді тақта арқылы

бейнефильмдер көрсетудің нәтижесінде оқушының өзі-ақ сараптама жасап алады.

11- сынып бағдарламасында Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әдебиет бойынша прозалық шығармалардан Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы (үзінді), Ғабит Мүсіреповтің «Оянған өлке», Ғабиден Мұстафинның «Дауылдан кейін» романы, Мұқан Иманжановтың «Алғашқы айлар» повесі оқытылады. Енді осы Мұқан Иманжановтың «Алғашқы айлар» повесіне тоқталайық.

«Алғашқы айлар» повесіндегі басты тұлға – Жақыпбек мектеп мұғалімі қандай болу керек деген талапқа жауап бергендей. Жақыпбек оқушылардың әрқайсысымен жақындасып, бала мен мұғалім арасындағы сенімсіздіктің жігін жойып, тіл табыса білу қияңқы баланы тәрбиелеуде бірден-бір дұрыс жол екенін дәлелдейді. Рас, бала жүрегіне жол табу оңай емес, Жақыпбек осы жолда табандылықпен күресіп, мақсатына жетеді. Жазушы Жақыпбекті балалардың жақсы көріп, үйір болуының себебін ашады. Ол бала табиғатына тән, әр нәрсені білсем деген құштарлық мінезін қолдап, оқушыларды колхоз шарушылығымен де етене жақындатып, көп мағлұмат береді. Немесе экскурсияға апару секілді қызықты жұмыстар жүргізеді.

Жазушы баланы еңбекке баулып өсіруді тәрбиенің басты шарты деп қарайды. Мектеп білім беруді ғана мақсат етпей, ата-анамен ынтымақтасып, қайткенде нағыз азамат тәрбиелеп өсіреміз деген мақсатты алына қою керек. Осы ойын кейін бір жас талапкерге жолдаған хатында Мұқан: «Біз балаларды оқы деп қана үгіттей бермей, еңбек етте, өмірді біл, колхоз шаруашылығын сүй дегенді де құлақтарына сіңіріп, қажетті жерінде дәріптеп отырумыз керек», - дейді.

Міне, «Алғашқы айлар» повесінде осы идеяны негізгі нысана етіп ұстайды жазушы. Уақыт тынысын әрдайым қадағалап, тамыршыдай тап басып отырған жазушы қоғамның даму процесін, болашағын сол кезеңнің биігінен қарап бағалайды. Берілген шығарманы оқушыға түсіндіру барысында қазіргі кездегі мұғалім мен оқушы образдарын суреттей келе Жақыпбектің образын ашуымызға болады. Сын тұрғысынан ойлау технологиясын пайдалану арқылы оқушылардың ойларын жеке-жеке біліп алуымызға мүмкіндік туады. Немесе оқушыға «кейс» әдісін пайдалану арқылы оған жай ғана ой тастауға болады. Жалпы «кейс» сөзінің өзі проблемалық тапсырмаларды ашуға негізделген болып есептелінеді.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы қызығушылықты ояту, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңдерінен түзіледі. Үйрену үдерісі – бұрынғы білетін және жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді, өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, кеңейте түседі. Сондықтан да сабақ қарастырғалы тұрған мәселе жайлы оқушы не біледі, не айта алатындығын анықтаудан басталады. Осы арқылы ойды қозғату жүзеге асады. Осы кезеңге қызмет ететін «Топтау», «Түртіп алу», «Ойлану», «Болжау», «Әлемді шарлау», т.б әдістер (стратегиялар) жинақталған. Қызығушылықты ояту кезеңінің екінші мақсаты – үйренушілік белсенділігін арттыру. Өйткені, үйрену – енжарлықтан гөрі белсенділікті талап ететін іс-әрекет екені даусыз. Оқушы өз білетінін еске түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі, тобында талқылайды. Яғни, айту, бөлісу, ортаға салу арқылы оның ойы ашылады. Осылайша шыңдалған ойлауға бірте-бірте қадам жасала бастайды. Оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап, оны байырғы біліммен ұштастырады. Мысалы М.Әуезовтің «Абай жолы» романы. Оқушы мектеп табалдырығынан бұрын-ақ Абаймен таныс болады және кем дегенде бір шумақ өлеңін жатқа біледі. Бастауыштағы және 5-8 сынып аралықтарында өткен Абайдың өлеңдерін немесе қара сөздерін еске түсіру арқылы осы тәсілдерді пайдалануға болады. Ал білмейтін тұстарын ұстазы айтқан кезде түртіп алуға негіз бар. Жоғары сыныптарда бір тақырыптың өзі бірнеше сағатқа берілгеннен кейін алдымен сол кейіпкердің өмірімен танысу алға қойылады да, ары қарай композициялық құрылымға негізделеді.

Ойлау мен үйренуге бағытталған бұл бағдарламаның екінші кезеңі – мағынаны тану (түсіне білу). Бұл кезеңде үйренуші жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Оның өз бетімен жұмыс жасап, белсенділік көрсетуіне жағдай жасалады. Оқушылардың тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін оқыту стратегиялары бар. Соның бірі – INSERT. Ол бойынша оқушыға оқу, тақырыппен танысу барысында V – «білемін», - «мен үшін түсініксіз», + «мен үшін жаңа ақпарат», ? – «мені таң қалдырады» белгілерін қойып отырып оқу тапсырылады. INSERT – оқығанын түсінуге, өз ойына басшылық етуге, ойын білдіруге үйрететін ұтымды құрал. Бір әңгіменің соңына тез жету, оқығанды есте сақтау, мәнін жете түсіну – күрделі жұмыс. Сондықтан да оқушылар арасында оқуға жеңіл-желпі қарау салдарынан түсіне аламау, өмірмен ұштастыра алмау кездеседі. Мағынаны түсінуді осылай ұйымдастыру – аталған кемшіліктерді болдырмаудың бірден-бір кепілі. 9-

сыныпты алып қарасақ толығымен жыраулар поэзиясын оқытады, хандық дәуір қаралады. Асан қайғы, Доспамбет, Бұқар, Жиёмбет, Шалкиіз, Қазтуған жыраулардың шығармаларын талдау кезінде сын тұрғысынан оқытудың элементтерін пайдалануға әбден болады.

Еліміздің алдында тұрған басты мүдде- өркениетті, қуатты елу елдің қатарына қосылуға қол жеткізу. Ол үшін, ең алдымен, білімді жетілдірудің тәуелсіз жүйесін құру және оқушылардың біліктіліктерін арттыру, әлемдік білім кеңістігінен орын алумен де өлшенеді. Бүгінгі таңдағы көкейкесті бұл мәселе оқытудың инновациялық технологияларын пайдалану арқылы білім сапасын арттыру, оқу үрдісін жетілдіру, білім мазмұнын жаңарту, жан-жақты дамыған рухани жан дүниесі бай жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеу ісімен тығыз байланысты. Біз ұстаз ретінде тіліміздің құдіретін, көркемдігін, әдебиетіміздегі ұлы тұлғалар қалдырған жазбаларын бала жүрегіне жеткізіп, әдебиетке деген құштарлықтарын, сезімін оятып, жан жүрегіне әсер етіп, сүйіспеншілігін тудырып, оған тәнті етуге және шығармашылық қабілеттерін арттыруға жол ашуымыз керек.

Саликова З.О

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

1-курс магистранты, Қазақстан

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТАТАР ТІЛДЕРІНІҢ ФРАЗЕОЛОГИЯСЫНДАҒЫ KEЙБІР ОРТАҚТЫҚТАР

Қазақ тіл білімінде, түркологияда, фразеологияның жалпы проблемалары, бұл күнге дейін түбегейлі зерттеліп, өзінің тиянақты шешімін тапқан жоқ. Басқаша айтқанда, сан алуан фразеологиялық тізбектер дербес зерттеу объектісі болудан гөрі, ілгері-кейінгі жазылған сөздіктерде иллюстрация материалы дәрежесінде ғана қолданылып келді [1; 229]. Түркі тілдерінде ортақ семантика, лексикалық және синтаксистік құрамы бірдей фразеологизмдер кездеседі. Бұл көне замандардағы түркі халықтарының тарихи және тілдік ортақтықтарының қолтаңбасы болып табылады. Қазіргі кездерде түркі тілдерінде лексикалық параллельдерді зерттеу мәселесі едәуір нәтижеге қол жеткізді.

Фразеологияның нысанасы ретінде тілдің барлық деңгейлеріндегі тілдік бірліктер емес, сөздердің тұрақты тіркестерді құрайтын, «ешкімнің еркіне көнбейтін, «өзінен-өзі тіркесіп қойған», «дайын құрылыс материалы» болып табылатын құрамы жағынан тұрақты тіркестер танылады. Фразеология термині тіл білімінде екі түрлі қолданысқа ие: біріншіден, фразеология – белгілі бір тілдің сөздік құрамында орныққан фразеологизмдердің жиынтығы, қазынасы; екіншіден – фразеологизмдерді зерттейтін ғылым саласы. Фразеологизмдердің тілдік бірлік ретіндегі сипатын олардың құрамындағы сыңарлардың өте тұрақтылығы мен біртұтасып келіп, бүтін мағынаны білдіруі, қолданысқа әрдайым даяр қалпында жұмсалуы танытады [2;14].

Фразеологияның жалпы лингвистика саласы ретіндегі тарихы ұзаққа бармайды. Тіл білімінің жаңа бағытын таңбалайтын «фразеология» термині жеке лингвистикалық пән ретінде ХХ ғасырдың 40-жылдары дүниеге келді. Фразеологияның алғашқы теориялық негізі және осы мәселе жөніндегі идеяны дамытушы Ш.Балли болса, оның Ресей топырағындағы дамуы мен жаңа, жеке

лингвистикалық сала ретінде қалыптасып дүниеге келуі академик В.Виноградов есімімен тығыз байланысты [2;15].

Фразеология мәселесі де зерттеуден тыс қалмады. Қазақ тіл білімінде фразеологиязмдерді арнайы теориялық тұрғыдан зерттеу ХХ ғасырдың ортасынан басталып, бүгінгі күнге дейін зерттеушілер назарына ілігіп, зерттеу объектісіне айналып, әлі толастамай келеді. Осы уақыттағы зерттеулерді шартты түрде төрт кезеңге бөлуге болады:

ХХ ғасырдың ортасы мен 60 жылдар арасы – қазақ фразеологиясын теориялық жағынан зерттеудің алғашқы кезеңі.

60-70 жылдар – қазақ фразеологизмдерін классификациялау, жеке авторлар еңбектеріндегі фразеологизмдер жайлы.

ХХ ғасырдың соңғы он жылы – фразеологизмдерді, этнолингвистикалық, этномәдени тұрғыдан зерттеу кезеңі.

Қыркыншы жылдардан бастап қазақ тілінің фразеологизмдері әр қырынан зерттеліп, мақалалар көлемінен шығып, диссертациялық зерттеулер объектісіне айналды. Қазақ фразеологиясын тілдік тұрғыдан зерттеуге алғашқы кезеңде ұлттық тіл білімін қалыптастырудағы аса көрнекті тілші ғалымдар назар аударды. Фразеологизмдердің теориялық – практикалық мәселелерін І.Кеңесбаев, Ғ.Мұсабаев, Н.Сауранбаев, С.Аманжолов, К.Аханов, Р.Сәрсенбаев және кейінгі буын зерттеушілер А.Байтелиев, Қ.Қалыбаева, Н.Қашанова, С.Сәтенова т.б. фразеологизмдердің тақырыптық топтарын арнайы зерттеп, өз пікірлерін білдірді [2;17].

Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің табиғатына лингвистикалық талдауда ғалым С.К.Сәтенова мынадай пікір айтады: «Қазақ фразеологизмдерінің шығу тарихы, қалыптасу кезеңі көмескі тартқан іздері, қыры мен сыры тек халық өмірімен тығыз байланыстыра қарағанда ғана айқын аңғарылады. Бұл – ұлттық сипаты бойына сіңірген бейнелі сөз өрнектерінің тарихы халық өмірімен, салт-дәстүрімен, діни наным-сенімдерімен астасып, үндесіп жатыр деген сөз [3;115].

Фразеологияны дербес пән ретінде қарастыру туралы ой тастап, түркі тілдес халықтар тіл білімінде осы мәселеге байланысты зерттеудің тууына игі әсер еткен, қазақ фразеологиясының мәселесімен шұғылданып, зерттеу жүргізген І.Кеңесбаев болды. Ізденістердің нәтижесінде «Қазақ тіліндегі тұрақты сөз тіркестері» деген еңбек жазылды. Бұл – түркологиядағы алғашқы еңбек болды. Бұл салада ғалымның көп жылдық еңбегінің жемісі 1977 жылы шыққан «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» ерекше атаймыз. Бұл бүкіл отандық,

сондай-ақ шетелдік түркологияда көлем жағынан, сапа жағынан тұңғыш еңбек болып саналды. «Қазақ тілінің фразеологиясы» деген бөлімде былай дейді: «Фразеологизмдер – тіліміздің бөлінбес бөлшегі. Өзінің көнеленуі жағынан да, мағына жағынан да, стиль жағынан да, оларға тән ерекшеліктер бар. «Фразеология» дегеніміз, біріншіден, «фразеологизмдердің жиынтығы, әлемі, қазынасы», екіншіден, «фразеологизмдерді зерттейтін ғылым саласы» [3;94]. Ал «фразеологизм» дегеніміз, тіл мамандарының айтуынша, «құрамындағы сыңарлары өте тұрақты болып келетін, қолданысқа әрдайым дайын тұратын тұрақты сөз тіркесі [4;13]. Көптеген фразеологизмдер «тіл иесі – халықтың басынан өткен өмір шындығына сай әлеуметтік, шаруашылық, діни т.б. сыртқы факторлар ауанымен пайда болады [5;3].

Фразеологизмнің бойындағы қат-қабаттарда сақталып қалған тіл иесінің күнделікті өміріне, рухани және тұрмыстық мәдениетіне, діни көзқарасына, я болмаса эстетикалық талғамына, дүниетанымына қатысты болып келетін қандай да бір «оқиғаның, нәрсенің белгісінің, құбылыстың іздері зерттеушіні көбіне көп көне нанымдар, салттар әлемін зерделеуге жетелейді [6;198].

Жетпісінші жылдары қазақ фразеологизмдерінің өзге тілдерде берілуі және өзге тілдердегі шығармаларды қазақ тіліне аударғандағы фразеологизмнің берілуі жайлы тілші ғалымдардың зерттеу нысанына алынды. Кейінгі жылдары қазақ фразеологизмдерін өзге тілдердегі тұрақты тіркестермен салыстыра зерттеу, аударма мәселесі жайында кандидаттық диссертациялар қорғалды. Тілімізде көкейге қонымды, көркем орамды алуан түрлі тұрақты сөз тіркестері кездеседі. Тіл қазынасына жататын қат-қабат тіркес, тізбектерді халық орынды пайдаланды.

Татар тілі деп Еділдің ортаңғы ағысы бойын жайлаған түркі тайпаларының тілі саналады. Ал татар фразеологиясы ХХ ғасырдың қырықыншы жылдардан бастап зерттеле бастады. Татар фразеологиясының қалыптасу жылдарында Л. Джалалай, Ш. Рамазанов, Л. Махмутова,

Н. Бурганова, В.Хаков, К. Сабилов, Г.Ахунзянов, Х.Курбатов, Г.Ахатов т.б. ғалымдардың зерттеу еңбектерінің жарыққа шығуы үлкен рөл атқарды. Ең алғашқы болып татар фразеологиясын Г. Х. Ахатов зерттеді. Ғалымның 1972 жылы «Фразеология» атты монографиясы жарық көрді. Татар фразеологиясына қатысты Г.Х.Ахунзяновтың еңбектерін ерекше атап өтуге болады. Ғалым 1964 жылы « О стилистических особенностях образных фразеологических выражений» атты тақырып бойынша кандидаттық диссертация қорғады [2; 26].

Ғалым Нәки Исанбет татар фразеологиясының теориялық, сонымен қатар практикалық тұрғыда дамуына үлес қосты. Ғалым татар тілінің фразеологиялық және паремиологиялық қорының негізгі бөлігін жинақтап жүйеледі. Фразеологиялық бірліктерге: «асылда бербөтен мәгънә белдерүче, чынбарлықтагы күренешне тәәсирле итеп чагылдыручы, семантик һәм синтактик яктан таркалмый торган тотрыклы сүз тезмәсе» деген анықтама берді. Татар тілін басқа тілдермен салыстыра зерттеу ХХ ғасырдың 70-90 жылдарында бастау алды. Татар тілінің фразеологиясын салыстырмалы зерттеулер Р. А. Юсупов, Л. К. Байрамова, Г. З. Садыкованың еңбектерін айрықша атап өткен жөн.

Татар тілі құрылым және сөзжасам тұрғысынан қазақ тіліне өте жақын. Бұл тілдің тұрақты тіркестерінде де ортақтықтар өте көп. Тек аз-көпті айырмашылықтар кездесіп отырады. Ондай айырмашылықтар, негізінен, кейбір тұрақты тіркестердің құрамындағы сөздердің мағыналық жағынан өзгерісіне байланысты.

Татар және қазақ тілдеріндегі қос компонентті фразеологизмдерінде ортақтық мол кездеседі. Екі тілде мынадай фразеологиялық параллельдер бар: Ай десе аузы, күн десе көзі бар/ Ай десе аузы, күн десе көзі бар; Аз да болса көптей көрді/ Аз да болса, көптей көрий; Ағама жеңгем сай, апама жездем сай/ Ағама жеңгем сай, апама жездем сай; Ақ дегені – алғыс, қара дегені – қарғыс/ Ақ дегені – алғыс, қара дегені – қарғыс; Ақ найзаның ұшымен, ақ білектің күшімен/ Ақ найзаның ушы менен, ақ билектің күши менен; Бір қызарды, бір болзарды/ бир қызарды, бир бозарды; Бір ұрты қан, бір ұрты май/ бир урты май, бир урты кан; Жерден алып жерге салды/ жерден алып жерге салыу; Қасықтап жиып, шөміштеп төкті/ Қасықлап жыйнап, шөмишлеп төгип т.б [8;24]. Сонымен қатар қазақ тілінде мүлде кездеспейтін тұрақты тіркестер де молынан кездеседі. Мысалы, «терис жонқа» қырсық адам, «адалға қарсы жоқ» кедей, «айменен жарасқан» айдай сұлу, «аттың қасқасындай» айдай, анық, «қара маңлай» бақытсыз адам, «кәлә моллани көрмеген» тәрбиесіз адам т.б [9;15]. Дегенмен де, қазақ тіліне татар тілі барлық жағынан жақын тіл екендігін тұрақты тіркестерінен көруге болады. Қазақ және татар тілдері тұрақты тіркестеріндегі басты өзгешеліктер негізінен, лексика-семантикалық деңгейде ғана қалыптасты. Сонымен қатар, кей фразеологизмдердің құрамындағы сөздер алмасып келеді. Мысалы, қазақ тілінде «езуі құлағына жету» деген тіркес татар тілінде «авызы колагына житкән» болып қолданылады. Яғни *ауыз*, *езу* сөздерінің орны алмасып

түр. Оның себебі, бұл тілде *езу* сөзінің қолданыста жоқтығы. Татар тілінде «мұрын» сөзі кездеспейді, оның орнына «танау сөзі қолданылады. Мысалы, тұмсығын тығу/ танау сузу т.б [10;3].

Жан-жануар, хайуанаттардың көптеген атаулары негізінен, тұрақты метафоралар болады. Кез келген тілде жан-жануарлар компоненті бар фразеологизмдер ұлттың болмысын, хал-ахуалын, тұрмысын көрсетеді. Түркілік негізі бар қазақ және татар тілдерінде де жан-жануарларға қатысты фразеологиялық параллельдер бар: ит өлген жер/ийт оылген ер; ит өлім/ийт оylim; ит үреді, керуен көшеді/ийт уьреди, керван коьшеди; ит қылды/ийт кылув; ат байлады/ат байлав; ат қосты/ат қосыу; Ат тұяғы тимеген/ат туягы тимеген; Түймедейді түйедей ету/түймедейди түйедей етиу т.б [10;3].

Татар тілі мен қазақ тілінде құрамында сан есімдер қолданылатын тіркестерде де ұқсастық бар: бір құлағына кіріп, екіншісінен шықты/ бир кулагынан кирип, экиншисинен шыгув; бір ауыз сөз/бир авыз соьз; бір кіндіктен/бир киндиктен; екі оттың арасында/ эки оттын арасында; үш қайнаса сорпасы қосылмайды/ш кайнаса сорпасы косулмав; жеті қазына/ети казына; жеті атасынан таныту/ети атасын танытув; он сегіз мың ғалам/он сегиз мын галам; қырық құбылу/кырк кубылув т.б. [10;4].

Татар тілінде қазақ тілінде көп қолданылмайтын үй құстарының атауы, балық, олардан жасалған тұрақты тіркестерінен аңғарылады. Қазақ фразеологиясында «балық» сөзі тағам, ас ретінде кездеспейді. Ал татар тілінде «балық» сөзінің жиі қолданылуы, сол халықтың тұрмысында балықтың орны бөлек, айналысатын кәсібі ретінде көрінеді. Мысалы, қазақ фразеологиясында жиі кездесетін «балық басынан шіриді» атты тіркес татар тілінде «бер балык башен чэйнэу» деп қолданылады. Беретін мағынасы бір болғанымен, сөздердің аудармасында өзгешеліктер байқалады.

Түр мен түске байланысты тілдік бірліктер ұлт танымындағы түр-түс атауларының символикалық мәнін ашады. Әрбір халықтың ұлттық дүниетанымындағы қалыптасқан түр-түстік символар арқылы сол халықтың мәдениетін, тарихын, менталитетін тануға болады. «Түр-түс» компонентті фразеологизмдер адамның өмір сүру тіршілігін, оның өзара қарым-қатынасын, физиологиялық күйін сипаттайды. *Көк* түсі қазақ халқы үшін биіктікті, тұрақтылықты аңғартады. Түркі тектес халықтардың *көк* түсті киелі, қасиетті санауы – аспанға берілген тәңірлік сипаты. Өзге түркі тілдес халықтар іспетті татар халқы үшін де бұл түс киелі саналады. Қазақ тілінде *көк ми*, *көк жалқау*,

көк долы т.б. сынды тіркестер жиі қолданылады. Татар тіліндегі *көк мый* тіркесі қазақ тілінде қолданылатын *көк ми* тіркесінің баламасы [10;5]. Татар тілінде сандық фразеологиялық параллельдер молынан ұшырасады. Тек қазақ тіліндегі *жеті рет өлшеп, бір рет кес* фразалық тіркесі таатр тілінде *ун кат улчәп бер кат кису/биш улчәп бер кису* ретінде кездеседі.

Қазақ және татар тілдеріндегі фразеологиялық параллельдерді кесте арқылы көрсетуге болады.

Қазақ тілінде	Татар тілінде
Жүрегі ашық	Юреги ашык
Жүрегі қара	Кара юрекли
Тас жүрек	Тас юрек
Жүрегі жараланды	Юреги ярылув
Жүрегі от болып жанды	Юреги от янув
Жүрегі жоқ	Юреги йок
Ақ жүрек	Ак юрек
Жүрегі жұмсақ	Юреги юмсак
Ер жүрек	Ер юрек
Жүрегі бос	Юреги бос
Қолы ұзын	Колы узын
Қолы тимеді	Кол тиймев
Қол алысты	Кол алысув
Көз бояды	Көз бояв
Көз жұмды	Көъз юмув
Көз тиді	Көъз юмув
Көзі жетті	Көъзи етуъв
Бас иді	Бас июв
Бас қосты	Бас косув
Бас ұрды	Бас урув
Басына бақ қонды	Басына бак конув
Басқа шықты	Баска шыгув
Аузын ашты	Авыз ашув
Бір ауыздан	Бир авыздан
Ашық ауыз	Ашык авыз

Аузы жеңіл	Аузы енил
Тіл алды	Тил алув
Тілі ұзын	Тили узын
Тіл тигізді	Тил тий
Бауыр еті	Бавыр эти
Іші арам	Иши арам
Ішкі сарай	Ишкм сарай
Іші ашыды	Иши ашув
Іші тар	Иши тар

Қорыта келгенде, қазақ және татар тілдері тобының фразеологиялық ортақтығы мен сәйкестігін сақтағанын көрдік. Қазақ тіл білімінің және татартанудың фразеология саласындағы бүгінгі таңдағы қол жеткізген жетістігі қазақ және татар тілдері фразеологияларын салыстыру-салғастыру бағытындағы зерттеу жұмыстарын бастауға толықтай мүмкіндік туып отыр. Қазақ және татар фразеологиялары бойынша жарық көрген еңбектерге шолу жасағанмызда фразеологияның объектісі ретінде қаралатын тұрақты сөз тіркестеріне байланысты татар және қазақ ғалымдарының пікірлері бір жерден шығып, орайлас болатынын байқадық.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Кеңесбаев І. Қазақ тіл білімінің мәселелері. Вопросы казахского языкознания. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2008.–608 бет. + 8 бет сретті жапсырма.
2. Авакова Р.А. Фразеосемантика. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
3. С.К.Сәтенова. Қазақ тіліндегі қос тағанды фразеологизмдердің тілдік және поэтикалық табиғаты. Алматы,1997.
4. Сыздықова Р.Ғ. Абайдың сөз өрнегі, Алматы.1995.
5. Смағұлова. Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. Алматы, 1998
6. Қайдаров А.Т., Жайсакова Р.Е. Принципы классификации фразеологизмов, Алматы, 1997.

7. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы, 1977.
8. Ф.С. Сафиуллина «татарско-русский фразеологический словарь» Казань, 2011.
9. Ф.Ф. Гаффарова, Г.Г. Саберова «Татарско-русский словарь идиом» Казань, 2006.
10. Тоғубаева А.К. «Қазақ және таатр тілдеріндегі сәйкес фразеологизмдер» // «Ғылым және ұрпақ 2014» ЖОО студенттер мен магистранттардың XVI ғылыми конференциясы материалдары – Астана; Еразия гуманитарлық институты, 2014 .

Буралхиева Г. Б.

Евразийский Национальный Университет, Казахстан

ЯЗЫК СОВРЕМЕННЫХ СМИ КАК СИСТЕМА ИНТЕРПРЕТАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Сегодня государство рассматривает систему образования как стратегический ресурс обеспечения национальных интересов. В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг. обозначена цель – создание инновационной, полиязычной модели образования. «Проблемы образования в полиэтничном обществе относятся к числу наиболее сложных, так как затрагивают не только собственно образовательные интересы и потребности граждан, но и национальные чувства и самосознание людей, поэтому языковая политика в области образования относится к исключительно значимому сегменту государственной политики в целом и языкового планирования в частности» – отмечает О.Б. Алтынбекова [1, с. 120]. В.М. Алпатов различия в природе отношений общества и языка в моно- и полиэтничном государствах сформулировал следующим образом: «В одноязычном обществе люди редко задумываются над языковыми проблемами... При многоязычии всегда взаимодействуют две естественные для каждого человека, но противоположные потребности. Назовем их потребностью идентичности и потребности взаимопонимания» [2, с. 86].

Являясь составной частью внутренней политики, языковая политика в развивающихся странах обнаруживает тенденцию по использованию языка для достижения внутригосударственной интеграции. Выбор средства интеграции определяется государством и, как справедливо замечает Л.Б. Никольский, оно ограничивается, как правило, одним языком [2, с. 83].

С провозглашением независимости Республики Казахстан в качестве символа политической автономии и инструмента для конструирования новой политической идентичности выступил казахский язык. Сложность и противоречивость процессов языкового развития в многонациональном Казахстане исследователями обосновывается своеобразием языковой ситуации Казахстана, которая создается не столько наличием большого количества

генетически и типологически разнообразных языков, сколько софункционированием в общем коммуникативном пространстве двух больших языков-партнеров – казахского и русского, а единое коммуникативное пространство как некая относительно постоянная величина задает социолингвистические параметры функционального «здоровья» казахского и русского языков.

Несмотря на то, что казахский язык выступает в качестве государственного языка на территории Казахстана, вопрос о том, является ли он доминирующим языком коммуникации в казахстанском обществе, остается чрезвычайно дискуссионным.

В Доктрине национального единства государственный язык определен ключевым приоритетом, главным фактором духовного и национального единства. Овладение им должно стать долгом и обязанностью каждого гражданина Казахстана, стимулом, определяющим личную конкурентоспособность и активное участие в общественной жизни. Все мероприятия, предусмотренные программами, основаны на приоритетности развития государственного языка как важнейшего фактора укрепления национального единства и направлены на полноценное удовлетворение духовно-культурных и языковых потребностей граждан. Э.Д. Сулейменова, характеризуя активные процессы, происходящие в языковой ситуации Казахстана, отмечает: «Самыми действенными и популярными инструментами любой национально-языковой политики, которая осуществляется через политические, образовательные, экономические, общественные и собственно лингвистические институты, как известно, являются статусное планирование (изменение функционального положения языка), корпусное планирование (регулирование структуры языка), планирование усвоения (создание условий для расширения сфер функционирования языка в пределах/вне пределов государства), однако «реализация решений по языковому планированию в Казахстане, как и государственный контроль за ней, существенно отстают от принимаемых законодательных актов» [3, с. 71-72].

Известно, что языковая политика как целенаправленное воздействие на процессы функционирования и развития языков иницируется, формируется и осуществляется государственными органами, правовыми институтами, общественными организациями, политическими партиями, культурно-просветительскими и образовательными учреждениями, СМИ, творческими

союзами и др. Однако в числе субъектов, действующих в поле языковой политики, особое место принадлежит лингвистам и разного рода структурам, профессионально занимающимся языком. Это исследовательские институты, лингвистические центры, филологические кафедры, службы перевода, комиссии по культуре речи, кодификационные комитеты и т.п. Без их участия, то есть без этой составляющей, не может быть обеспечена качественная сторона языковой коммуникации.

Таким образом, вторая половина XX – начало XXI в. характеризуются активным развитием средств массовой коммуникации. Динамичное развитие традиционных СМИ: печати, радио, телевидения, появление новых компьютерных информационных технологий, глобализация мирового информационного пространства оказывают огромное влияние на производство и распространение слова. Все эти сложные и многогранные процессы требуют не только научного осмысления, но и разработки новых парадигм практического исследования языка СМИ.

Как отмечают ученые, в СМИ функция воздействия, убеждения начинает вытеснять остальные языковые функции, и средства массовой информации превращаются в средства массового воздействия. В связи с этим вопрос регулирования общественного мнения посредством СМИ приобретает особую важность [4, с. 58].

Средства массовой коммуникации являются одним из важнейших общественных институтов, оказывающих решающее влияние на формирование не только взглядов, представлений общества, но и норм поведения его членов, в том числе и речевого поведения. Это мощный инструмент воздействия на аудиторию и средство манипуляции общественным сознанием. Перерабатывая информацию и передавая ее читателю, комментируя или аранжируя события, СМИ формируют моральные нормы, эстетические вкусы и оценки, выстраивают иерархию ценностей, а нередко даже навязывают читателю образцы рецепции истин - исторических, социально-политических, психологических и др. Информировав о ценностях и оценивая, СМИ реально влияют на качество публичного дискурса, на организацию моделей общественной жизни, на формирование у общества его собственного образа. Язык средств массовой информации обладает ярко выраженными социальными признаками и оказывает воздействие на социальные, экономические, культурные стороны жизни, а также в значительной мере формирует языковое сознание людей.

На развитие языка оказывают влияние и такие экстралингвистические социальные факторы, как межъязыковые контакты, языковая политика, развитие экономики, науки, культуры, социальные катаклизмы.

По мнению ученых, в постсоветский период публицистика начинает играть главную роль в формировании речевого вкуса нашего современника, выработке и становлении норм литературного словоупотребления, отодвинув на второе место художественную литературу, занимавшую доминирующие позиции в советскую эпоху. Роль художественной прозы, поэзии становится менее значимой, так как к ним утрачивается интерес современника, который предпочитает телевидение или низкопробную «кричащую» литературу.

Характеризуя современный медийный дискурс, ученые отмечают его экспрессивный и оценочный характер, информационную и воздействующую функцию, которая создается особой языковой тканью, сочетанием экспрессии и стандарта. При этом определяющую роль играет политическая ориентация медийного текста – передача информации с запрограммированной установкой на ее социальную оценку в заданном направлении. Усиление информационной функции, по мнению исследователей, проявляется в росте информационного поля, повышении «качества» информации и ее достоверности, расширении публицистической проблематики, возможности альтернативной подачи информации вследствие идеологического, политического, творческого расслоения прессы. Изменения воздействующей функции СМИ ученые связывают с уходом от одноплановости и императивности. Медийные тексты становятся все более разнообразными, раскованными, индивидуализированными. Усиление демократических тенденций в обществе и языке привело к укреплению позиций разговорной речи, к усилению разговорной составляющей вербальной коммуникации.

Одна из основных черт языка современных СМИ – демократизация публицистического стиля и расширение нормативных границ языка массовой коммуникации. Очевидными являются процессы расшатывания литературной нормы языка. До недавнего времени СМИ были образцом нормативности, и многие поколения людей выросли в осознании этого. Именно радиовещание, газеты, позже телевидение были, начиная с двадцатых годов прошлого века, голосом общественного мнения, остро реагировали на нарушение грамматической, стилистической, орфоэпической правильности речи. С развитием перестроечных процессов, интенсификацией гласности и

демократизацией жизни общества на радио и телевидение, в газеты и журналы потоком полилась спонтанная речь участников митингов и собраний, народных депутатов, самих журналистов.

Прямой эфир и запрет цензуры освободили устную речь от ранее принятых ограничений, что привело к снижению уровня культуры медийной речи, к ее ориентации на разговорную речь и просторечие. Исследователи отмечают общее огрубление речи, широкое распространение мата в разных социальных группах населения, чему в немалой степени способствовали СМИ [5, с.202].

Слияние книжности и разговорности, размывание в текстах СМИ границ официального и неофициального, публичного и обиходно-бытового общения исследователи объясняют стремлением журналистов реализовать основную стратегию современных СМИ - стратегию близости к адресату. Считается, что, если СМИ будут говорить на том же языке, что и большинство в современном обществе, использовать те же правила общения, что в обиходно-бытовой сфере человека, тексты СМИ станут более понятными и доступными массовому адресату. С помощью средств разговорности создается впечатление живого устного общения, имеющего место в обиходной сфере коммуникации.

Важнейшим процессом, характерным для современных СМИ, исследователи считают субъективизацию медийных текстов. «Усиление личностного начала», «персонификация общения», безусловно, определяются влиянием происходящих в обществе социальных процессов: раскрепощением личности в современном обществе, провозглашением свободы слова, осознанием каждым членом общества своей социальной значимости. Усиление личностного начала, подчеркивание авторского «я» возникло из стремления противопоставить современные СМИ советским с их непререкаемостью истины в последней инстанции и полным отказом от проявления авторского «я» [6, с. 92].

Как известно, язык не только передает информацию, но и воздействует на личность, формирует ее, изменяя в лучшую или в худшую сторону. Язык не только, как зеркало, пассивно отражает окружающую жизнь, но и вмешивается в нашу картину мира, в формирование языковой личности, соответственно меняет личность, а следовательно, опосредованно и общественную жизнь.

Благодаря средствам массовой информации язык является мощным средством коммуникативного воздействия на массовое поведение. Он позволяет не просто описывать какие-либо объекты или ситуации внешнего мира, но и

интегрировать их, задавая нужное адресанту видение мира, управлять восприятием объектов и ситуаций, навязывать их положительную или отрицательную оценку.

Для современных СМИ особенно характерны пафос, гипертрофированная функция воздействия, усиление авторского начала. Усилился оценочный характер узуса в СМИ, расширился спектр оцениваемых явлений и фактов. Прежние оценочные парадигмы изменяются под влиянием новых ориентиров общественно-политической жизни и сознания членов общества. Характерная примета времени - жесткость оценок. Повседневный характер приобрел иронический характер оценки. Объекты возможной иронии самые разные: отдельный человек, политическое движение, часть общества, государства, черты национального характера. Ученые отмечают общий тон современных СМИ - ироничный, скептический, насмешливый, а подчас издевательский.

В настоящее время исследователи уже не говорят о культурно-просветительской функции средств массовой информации: на первый план выходит деятельность, которую можно назвать рекламно-информационной. Задача выживания в условиях рынка, жесткой конкуренции вынуждает искать новые способы обратить на себя внимание читательской аудитории, причем для этого привлекаются любые средства вплоть до прямого эпатирования и апелляции к низменным инстинктам.

Современный публицистический дискурс в его «масс-медийной» реализации немислим без выражения авторского «я», без эмоционально-оценочной составляющей текста. При этом человеческая психология такова, что для социума более актуальной является констатация негативных явлений и оценок, поскольку «хорошее» воспринимается как норма, не требующая специального словесного выражения. Вместе с тем журналист должен помнить о праве читателя на получение не только живой, интересной, интригующей, но и достоверной информации, выраженной в такой форме, которая демонстрирует языковой вкус и языковую взыскательность автора.

Список использованной литературы:

1. Наумов В.В. Государство и язык: Формулы власти и безвластия. М.: КомКнига, 2010. – 184 с.
2. Сүлейменова Э.Д. ж.б. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. Словарь социолингвистических терминов / Сүлейменова Э.Д., Шәймерденова Н.Ж., Смағұлова Ж.С., Ақанова Д.Х. – Астана: «Арман-ПВ» баспасы, 2007. – 392 с.
3. Маклюен Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. - М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003.
4. Кириллова Н. Б. Медиакультура: от модерна к постмодерну. 2-е изд.; перераб. и доп. - М.: Академический Проект, 2006.
5. Ваттимо Д. Прозрачное общество / Пер. с итал. Дм. Новикова. М.: Логос, 2003.
6. Бурдые П. О телевидении и журналистике. М.: Институт экспериментальной социологии: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2002.

Голованова Е.С.

*Западно – Казахстанский Государственный университет им. М.Утемисова,
Казахстан*

ТИПЫ ДИСКУРСА

С позиций социолингвистики можно выделить два основных типа дискурса: персональный (лично-ориентированный) и институциональный. В первом случае говорящий выступает как личность во всем богатстве своего внутреннего мира, во втором случае - как представитель определенного социального института. Персональный дискурс существует, на мой взгляд, в двух основных разновидностях: бытовое и бытийное общение.

Бытовой дискурс отличается тем, что адресат должен понимать говорящего с полуслова. Активная роль адресата в этом типе дискурса предоставляет отправителю речи большие возможности для оперативного переключения тематики, а также для легкого перевода информации в подтекст (ирония, языковая игра, намеки и т.д.).

В отличие от бытового в бытийном дискурсе предпринимаются попытки раскрыть свой внутренний мир во всем его богатстве, общение носит развернутый, предельно насыщенный смыслами характер, используются все формы речи на базе литературного языка; бытийное общение преимущественно монологично и представлено произведениями художественной литературы и философскими и психологическими интроспективными текстами.

Бытийный дискурс может быть прямым и опосредованным. Прямой бытийный дискурс представлен двумя противоположными видами: смысловой переход и смысловой прорыв. Композиционно-речевой формой смыслового перехода является рассуждение, т.е. вербальное выражение мыслей и чувств, назначением которого является определение неочевидных явлений, имеющих отношение к внешнему или внутреннему миру человека. Смысловой прорыв - это озарение, внезапное понимание сути дела, душевного состояния, положения вещей. Композиционно-речевой формой смыслового прорыва является текстовый поток образов, своеобразная магма смыслов, разорванных со своими ближайшими ментальными образованиями, это может быть координативное

перечисление разноплановых и несочетаемых сущностей или явлений, либо катахреза как сочетание несовместимых признаков, либо намеренный алогизм. Континуальное состояние сознания перестраивается и структурируется по новым ориентирам, подсказанным определенными образными опорами. Эта реструктуризация сопровождается сильным эмоциональным потрясением и обладает фасцинативным притяжением, т.е. подобные тексты требуют неоднократного повторения, и каждое повторение осознается адресатом как ценный опыт.

Опосредованный бытийный дискурс - это аналогическое (переносное) и аллегорическое (символическое) развитие идеи через повествование и описание. Повествование представляет собой изложение событий в их последовательности, для художественного повествования существенным является противопоставление сюжета и фабулы как глубинного развития и поверхностного перечисления событий. Описание - это статическая характеристика очевидных, наблюдаемых явлений. Повествовательная и описательная аналогия базируется на устойчивых социально закрепленных ближайших смысловых связях, притча же требует более широкого культурного контекста и опирается на активную поддержку получателя речи.

Прямой бытийный дискурс в виде смыслового перехода представлен в любых видах логических умозаключений. Эти формы дискурса достаточно хорошо освещены в лингвистической литературе. Менее изучены виды смыслового прорыва. Следует отметить, что если смысловой переход с большой степенью вероятности приводит адресата к тому результату, который был запланирован автором, то успешный смысловой прорыв имеет место гораздо реже. В случае коммуникативной неудачи при смысловом переходе можно обнаружить те или иные логические ошибки либо намеренные софизмы, а неудачный смысловой прорыв превращается в белый шум, совершенно непонятное словесное нагромождение.

Бытийный дискурс во многих отношениях диаметрально противоположен бытовому, но сходен с ним в одном важном качестве: в опоре на активное осмысление содержания речи со стороны адресата. Личностно - ориентированное общение строится на широком смысловом поле в сознании адресата, хотя природа расширения смыслов в бытовом и бытийном общении различна. В первом случае осознание смысла зависит от конкретной ситуации общения, во втором - от формы знака и личностной концептосферы адресата.

Аязбаева С.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУдың

3-курс PhD докторанты

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖҰРНАҚ МОРФЕМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ СИНГАРМОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАНЫМЫ

Резюме: Қазақ фонетикасының әдістемесін компьютер-программасы арқылы жетілдірудің нәтижесінде қазақ және орыс аудиториясында (сыныпта, топтарды, жеке басында) күндізгі оқыту болсын, сырттай оқыту болсын, қашықтан оқыту болсын сабақ жүргізу мен оның үлгерімін әлденеше есе ұтымды етпек. Сонымен қатар лингвистиканы компьютерлендіру гуманитарлық пәндерді компьютерлендірудің бастамасы болмақ. Педагогика ғылымының құрамды бөлігі ретінде лингво-фонетиканың оқыту әдістемесі жаңа сапалы сатыға көтеріледі.

Summary: improving the methodology of Kazakh phonetics with the help of computer programs contributes to the effectiveness of full time or distance learning in Kazakh and Russian the audience (in classrooms, groups, individual students). And computerization of linguistics can be the beginning of the computerization of the humanities. The method of teaching linguistic-phonetics as an integral part of the pedagogical sciences has risen a step higher.

Резюме: совершенствование методики казахской фонетики с помощью компьютерных программ способствует эффективности дневного, заочного или дистанционного обучения в казахских и русских аудиториях (в классах, группах, отдельные учеников). А также компьютеризация лингвистики может стать началом компьютеризации гуманитарных наук. Методика обучения лингво-фонетики как неотъемлемая часть педагогических наук поднялась на ступеньку выше.

«Құлақ» деген сөзге «тың» деген жалғау қоссақ, «құлақтың» болады. Тұлғасы өзгерді, мағанасы өзгерген жоқ. «Құлақтың» бастың мүшесінің атын көрсететеді. Егер де «құлақ» деген сөзге «шын» деген жалғау қоссақ, «құлақшын» болады. Мұнда тұлғасы да, мағанасы да өзгереді. «Құлақ» бастың мүшесін көрсетуші еді, «құлақшын» болған соң басқа киетін киімнің атын көрсетіп тұр. Міні сондықтан «тың» тысқарғы, «шын» ішкергі жалғау болады.

Екі түрлі жалғаудың тысқарғысы сөйлегенде, жазғанда сөздерді біріне-бірін қиындастырып тізу үшін қажет, ішкергісі бір мағаналы сөзден екінші мағаналы сөз шығарып, сөзден сөз туғызып, көбейтіп, тілді байыту үшін қажет» (15 б.)

Қазақ тіліндегі қосымшалардың тілдегі көрінісі мен қызметі грамматикалық форма арқылы көрінеді. Қосымшалардың тілдегі көрінісін проф. С.Исаев былай түсіндереді: «Грамматикалық форма... сөздің сөйлеу процесінде түрлену жүйесінің тұлғалық көрінісі болып.., белгілі мәндегі грамматикалық мағынаны білдірудің тәсілі болып табылады... Мысалы, тәуелдік мағына (оңаша түрі) 1-жақта –ым, -ім, -м, 2-жақта –ың, -ің, -ң... тұлғалары арқылы беріледі. Міне, осындай мәндегі тұлға грамматикалық форма деп аталады» [20]. Бұл жердегі қосымшаның мысалы тәуелдік жалғау болғандықтан, ғалым пікірі біздің жұмысымызға тікелей қатысты екенін ескеріп отырмыз. Одан әрі: «...грамматикалық мағынаның белгілі бір түрі... грамматикалық формалар арқылы беріледі. Сөйтіп, *грамматикалық форма белгілі топтағы сөздердің қосымшалар, грамматикалық тұлғалар (жалғау, жұрнақ) арқылы белгілі жүйелі парадигма бойынша түрленуі болып табылады...*» [21] қосымшалардың түрленуіне тоқталады, басқаша айтқанда, қосымшалардың түрлену ретінде белгілі бір жүйе бар екендігін көрсетеді. Ғалым жалғау мен жұрнақты қатар атайды. Алайда, біз жұрнақ жағына баса назар аударамыз. Өйткені жалғау проблемасы біздің зерттеуіміздің нысаны емес.

Сонымен қазақ тіліндегі қосымшалар (жұрнақ) жайлы қалыптасқан пікір жайлы мынаны айтуға болады. Жұрнақ морфемалар – өз алдына жеке тұрып ешбір мағына бере алмайтын, тек түбір морфемаларға қосылып, оған әр түрлі қосымша мағыналар үстейтін морфемалар. Демек жұрнақ морфемаларда не мағыналық, не тұлғалық, не қолдануда дербестік болмайды, оның мән-мағынасы, қызметі түбір морфеманың ыңғайында ғана ашылып, анықталады. Ол тек түбірге жалғанып қолданылатындықтан, түбір морфеманың дыбыстық ерекшелігіне лайық әуеніне еріп, өзгеріп, нұсқаланып, түрленіп отырады. Сондықтан да бір жұрнақ морфеманың бірнеше дыбыстық нұсқасы болады. Мысалы, сын есім тудыратын қосымшаның – б нұсқасы (-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті) бар, *ал сөйлеу тілінде ерін үндестігіне қатысты нұсқалары одан да көп*, алайда нұсқалар арасында не мағыналық, не қызметтік, не стивдік айырма жоқ.

Негізгі қағида ретінде бізде осы пікірді ұстанып отырамыз.

Қосымша морфемалар – өз алдына жеке тұрып ешбір мағына бере алмайтын, тек түбір морфемаларға қосылып, оған әр түрлі қосымша мағыналар үстейтін морфемалар. Демек қосымша морфемаларда не мағыналық, не тұлғалық, не қолдануда дербестік болмайды, оның мән-мағынасы, қызметі түбір морфеманың ыңғайында ғана ашылып, анықталады. Ол тек түбірге жалғанып қолданылатындықтан, түбір морфеманың дыбыстық ерекшелігіне лайық әуеніне еріп, өзгеріп, нұсқаланып, түрленіп отырады. Сондықтан да бір қосымша морфеманың бірнеше дыбыстық нұсқасы болады. Мысалы, жоғарыда айтылғандай, сын есім тудыратын қосымшаның – б нұсқасы (-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті) бар, ал ерін үндесімімен олар екі есе көбейеді (лұ,

лү, дұ, дү, тұ, тү) алайда нұсқалар арасында не мағыналық, не қызметтік, не стилистикалық айырма жоқ.

Түбір морфемалар мен қосымша морфемалардың тіркесімінде заңдылық бар, мысалы, шарттылықты білдіретін –са, -се, шақтықты білдіретін –ған, -ген, -қан, -кен, -ды, -ді, -ты, -ті қосымша морфемалар тек етістікпен тіркеседі...

Қазақ тілінде грамматикалық формаларға форма тудырушы жұрнақтар (сын есімнің шырай тұлғалары, етіс, күшейтпелі етістік, тұйық етістік, рай, шақ, есімше, көсемше тұлғалары) жатады.

Қазақ фонетика-морфологиялық тілтанымында орнығып қалған пікір бар: қазақ тілінде дауыссыз морфемалар бар деп саналады. Мысалы, «Ал құрамы жағынан, ең алдымен, бір дыбыстан тұратын, мысалы, ...-й, -п, -у, -с, -ш, -т, -к, -қ, -м, -ң, -н т.б. қосымшалар: ...сөйле-й, қара-п, сал-у, күре-с, ойла-т, сана-қ, бала-м, баласы-н, іні-ң т.б. бар екенін айтуға болады» [105] деп жазады проф. С. Исаев. Әрине дауысты морфемаларға қатысты қарсылық жоқ, бірақ ғалым «... белгілі бір елге, жерге, рутайпаға, халыққа т.б. нақтылы қатыстылықты білдіретін –ы, –і және кірме –и қосымшалары моносемиялы болып табылады: қазақ-ы (мал)... әдеби (тіл)...» [101] деп өз ойын жалғастырады. Осындағы «и» таңбасына қатысты күман келтіруге тура келеді. Өйткені кірме таңбалардың дыбыс мәні жайлы да ортақ пікір жоқ. Осы бір күманды жайға проф. С. Исаевтың өзі ақиқат жауабын береді: «Оқулықтарда дауысты дыбыс делініп жүрген и, у дыбыстары қосар дыбыс немесе дифтонг екені белгілі: у-ұу немесе у-үу, немесе и-ый немесе и-ій, бұлардың соңғы дыбысы кәдімгі дауыссыз (үнді) у немесе й болып табылады, сондықтан да қосымша бұндай дыбысқа біткен сөздерге дауысты дыбысқа біткен сөздерге сияқты емес, ауыз жолды сонор дыбыстарға (р, л, у, й) біткен сөздерге қосылатын тәрізді жалғанады...» [123-124]. Ендеше кірме таңбалардың дыбыс мәнін автор нақты және дәл дәлелдеп беріп отыр.

Дауыссыз морфема бар деген ұстанымға «солардың қатарына есімше қосымшаларын (... сондай-ақ –ақ, –ар, –ер, –р, –с), көсемше қосымшаларын (-а, -е, -й және –ын, –ін, –н) т.б. жатқызуға болады» деген сықылды нақты мысалдар жеткілікті. Дауыссыз морфеманың бұдан басқа да мысалдары жеткілікті.

Осы пікірдің зерттеушілер мен оқулық авторларының бәріне тән екенін атай отырып, бұған қарсы пікір бар екенін де ескеріп отырмыз.

Проф. Ә. Жүнісбек қазақ (тіпті түркі) тілінде дауыссыз қосымшаның болуы мүмкін емес. Өйткені үндесім (сингармониялық) тілдерде ең кіші мағыналық бөлшек буын болып табылады. Үндесім әуезі тек буын деңгейіне ғана тән. Ал жеке дауыссыз буын емес, ендеше дауыссыз дыбыс жеке тұрып белгілі бір үндесім әуезінің көрсеткіші бола алмайды.

Сингорманизм (үндесім) заңы қазақ тіл білімінде ертеден айтылып келе жатқан мәселелердің бірі. Сингорманизм заңына тіл білімінде В.В Радлов, В.Котвич, В.А. Богородицкий, Н.А. Баскаков, А.Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, Х. Досмұхамедов, І.Кенесбаев т.б. ғалымдар өз еңбектерінде жан-жақты тоқталып, теория-практикалық ұсыныстар жасап отырған.

Қазақ фонетика тарихында сингармонизм заңын көптеген зерттеушілер атап өткен. Мысалы, проф.Қ.Жұбаноав «Сөз мүшелерін матастырып ұстайтын арқанның ең күштісі – түбір мүше мен қосымша мүшелердің үндесуі. Бұл заңды сингармонизм дейміз» [1, 209] деген анықтама береді. Ғалым ұсынған анықтама кейінгі зерттелімдерге түгел үлгі болған.

«Сингорманизм заңын, яғни дыбыс үндестігі түркі тілдес халықтардың тіліндегі тамаша қасиет екендігін ғылыми байыппен дәлелдеп, басқа жұртпен көп араласқан Стамбул түріктері, ноғай, өзбектер бұл айрықша қасиетін жоғалтып алғандығын айтады» [2] деген Х. Досмұхамедұлының сингорманизм заңына аса үлкен мән беріп, оны «тамаша қасиет» деп жоғары бағалай келе, сингорманизм заңы тек түріктікті сақтаған тілдерде ғана өзгермегендігіне айрықша мән беріп, атап өткен.

Ғалым «Сингорманизм деген сөз, қазақша айтқанда, үндестік, ұйқастық деген мағынада... Түрік тілі жалғамалы тіл. Жалғамалы тілдегі сөздердің түбірі өзгермейді. Сөз аяғына жалғанған қосымшалар арқылы өзгереді. Қазақ-қырғыз тілі түрік тілінің бір тарауы. Сондықтан қазақ-қырғыз сөздері де түбін өзгертпей қосылған жалғауменен өзгереді» [2], – дей келе, қазақ тіліндегі қосымшалардың дыбыстық үндестіктеріне баса мән береді немесе «Жалғамалы тіл сөздің аяғына жалғау қосылып өзгерілетін тіл. Біздің қазақ тілі түркі тілдің бір тарауы болғандықтан жалғамалы тіл. Қазақ сөзінің түбірі өзгерілмей аяғына жалғау қосылып өзгеріледі» [3] деген А. Байтұрсынұлының да, Х.Досмұхамедұлының да ғылыми пікірі бір жерден шығып отырғандығы, тіліміздегі сөздердің де, жалғауларымыздың да сингорманизм заңына бағынатындығын айқындап береді.

Сонымен жалғау-жұрнақтар арқылы өзгеріске түскен сөздеріміздің де сингорманизм заңына бағынатындығын көптеген ғылыми-зерттеулердің нәтижесінде көз жеткізудеміз. Ал, оған қосылатын қосымшалар туралы ғалым оларды: 1) жалғау; 2) жұрнақ; 3) жіктеу деп бөле келіп, сөздің түбірі жуан айтылса, жалғанған жалғау да жуан айтылатындығын, жіңішке айтылса, жалғанған жалғаудың да жіңішке болатындығын және тәуелдіктерде, жіктеу, көсемше, есімше етістіктерде, демеулерде, туынды сөздерде де сингорманизм заңы сақталып айтылатындығына назар аударады.

Сингорманизмнің қазақ тілінің морфологиялық құрлысымен байланыстылығы, қосымшалар белгілі тәртіппен түбір сөзге жалғанатындығы, сингорманизмнің түркі тілдеріне ортақ мәселесі, әрі зерттеу нысаны екенін еңбектерде салыстыра отырып байқадық. Қосымшалардың түбір сөзге аглютинация процесі – дыбыстардың

гармониясы болған – белгілі фонетикалық құбылыс арқылы жалғанады. Түбір буынның жуан не жіңішкелігіне қарай қосымша дыбыстары да жуан не жіңішкелініп айтылып тұрады... Бұл орайда біз, сингорманизмнің – түбір мен қосымша арасындағы дәнекер екендігіне көз жеткіздік.

С. Мырзабеков «Морфемалардың аралығында қатар келген дыбыстар (буындар) бір-біріне әсте немқұрайды қарай алмайды, олар акустика-артикуляциялық жақтан үнемі бір-біріне жуықтап, өзара үйлесіп, тіл табысып тұрады. Қазақ тілінде көбіне алдыңғы дыбыс (буын) өзінен кейінгі дыбысқа (буынға) ықпал етіп игереді. Мұны тіліміздегі қосымшалардың көп вариантты болып келуінен көруге болады. Мәселен, бір ғана көптік жалғауы тоғыз вариантта ұшырайды. Оның алтауы *-лар, -лер, -дар, -дер, -тар, -тер* орфографиялық норма болып есептеледі де, қалған үшеуі айтуда ғана кездеседі. Олар: *-лөр (үй-лөр, түр-лөр), -дөр (күн-дөр, түн-дөр), -төр (шөп-төр, көш-төр)*. Бір жалғаудың бұлайша көп вариантты болып келуі сөздің соңғы буынына және дыбысына байланысты болады да, тіліміздің тарихи дамуының нәтижесі түрінде танылады» [3] – дейді. Жалғаулардың сөздерді, сөйлемдерді байланыстыратын қызметі барысында, бір-біріне жапсырыла жалғануында да сингорманизм заңын басты белгі етіп, соған бағына жалғанады.

Қазақ тіліндегі дыбыстар өз ара артикуляциялық үйлесімін тапқанда ғана бір бірімен тіркесіп, бір буынға (сөзге) біріге алады. Ол үшін бір буынның (сөздің) құрамындағы дыбыстардың үйлесім белгілері бірдей болу керек. Сонда ғана қазақ тіліндегі буын (сөз) біркелкі үйлесім әуезбен айтылады, сөйтіп қазақ сөзі қазақы жатық естіледі. Өйткені қазақ сөзінің үйлесім құрылымы мен үйлесім естілімінің арасында тікелей байланыс бар. Басқаша айтқанда, сөздің үйлесім жасалымынан (артикуляциясынан) үйлесім естілім (перцепция) туындап, сөз табиғи (акцентсіз) қабылданады.

Ибраимова Б.С., Хаирлаева Г.Ж.

Алматы қаласы, ҚазМемҚызПУ

ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ИНТЕРНЕТ АРҚЫЛЫ ҒАЛАМДЫҚ ЖЕЛІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өз баяндамасында «Біз күдіктенбейтін жаңа білім, даму жүйесінің басты бағыттарының айқындалуы ХХІ ғасырға білім ғасыры деген анықтама беруге мүмкіндік береді» деген болатын. Яғни, қазіргі кезеңде бұрынғы таптаурын болған қалыпты сабақ беру әдісін жаңа мазмұнда ұйымдастыру және жаңа технологияны пайдалана отырып түрлендіру-өмір талабы. Шетел тілін жаңаша оқыту соңғы жылдары жоғары қарқынға ие болды. Ұстаздардың сабақты жобалаудағы жауапкершілігі студенттердің шетел тілінде нәтижелі қарым-қатынас жасауына мүмкіншіліктер туғызады. Олар аз уақытта жаңа технология жәрдеміңде үлкен жетістіктерге жете алады. Оқудың дәстүрлі үрдісіне инновациялық технологияны ендіру, оқытушылар мен студенттерге дәстүрлі формаларды және әдістерді жетілдіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар жаңаларды да, атап айтқанда: тренингтер, дөңгелек үстелдер, пресс-конференциялар және т.б. Оқытушылардың біліктілігі олардың педогогикалық қарым-қатынаста жағдаят жасауда көрінеді, онда оқытушылар да, студенттер де таңдау және бақылау мүмкіншілігіне ие болады. Инновация дегеніміз тек ғана жаңалық енгізу емес, сонымен қатар жаңаны дәстүрлі оқу-тәрбие үрдісіне қолдана білу. Білім беру үрдісінде жаңа технологияларды қолдану мәселесі өзекті мәселелердің қатарынан орын алуда. Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ. Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс тәсілдермен ерекшеленеді.

Сөз арқауы компьютерлік технологияны пайдалана отырып, шетел тілі сабағында интернет жүйесін қолдану мәселесі болмақ. Жаһанданған интернет жүйесін қолдану негізінде, тіл үйренушілердің сөз әрекетінің төрт түрінде де біліктілігін қалыптастыруға болады, жүйе материалдарын қолдану арқылы олардың оқу, жазу іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруға, сөздік қорын байытуға мүмкіндік туады. Интернет жүйесін пайдалана отырып, тілін үйренуші елдің өкілдерімен байланысқа түсе алады.

Студенттердің шетел тілін үйренуге деген ынтасын арттыру олардың төмендегі шараларға қатысуы негізінде жасалынады: диспуттар, байқаулар, олимпиадалар және т. б.

«Интернет» деген термин ағылшынның «international net» деген сөзінен, аудармасында «халықаралық байланыс» деген ұғымды береді. Интернет жүйесі арқылы тіл үйренуші тіл өкілімен тура, тікелей байланысқа түсе алады, шетел тілі сабағында Интернетке қосылу арқылы шынайы қарым-қатынас үлгісін жасауға болады. Табиғи тілдік ортада тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолдана отырып, тіл үйренушілер айтылымдарға спонтанды түрде, түрлі тілдік формулаларды қолдана отырып, жылдам жауап беруге дағдыланады.

Интернет жүйесінің келесі ақпараттық қоры мен ресурстарын шетел тілі сабағында пайдалану бірден-бір тиімді болмақ:

электрондық пошта (e-mail), телеконференция, видеоконференция;

жеке ақпараттарды жарыққа шығару мүмкіндігі немесе басқаша айтқанда

Web

серверге жеке шығару;

ақпараттық каталогтар (Yahoo, InfoSeek/ UltraSmart, Galaxy) іздеу жүйесі (Alta, Vista, HotBob, Open Text), жүйе ішіндегі әңгіме (Chat).

Интернет арқылы ғаламдық желінің ақпараттық ресурстарын қолдана отырып, оларды оқу үрдісіне енгізіп, сәйкес дидактикалық түсініктемелер беру арқылы дидактикалық мәселелердің келесі жолдарын тиімді шешуге болады:

күрделілік дәрежесі жағынан түрлі материалдарды, оқу дағдылары мен біліктерін қалыптастыру;

интернеттен алынған материалдарды талдау негізінде ауызша сөз іскерліктерің жетілдіру;

жазбаша серіктеріне хат жазу, жауап жазу, баяндама, реферат, т.б. жазба жұмыстарын дайындау арқылы жазбаша білігін арттыру;

активті және пассивті сөз қорын, қазіргі шет ел тілі лексикасымен, жаңа терминдермен толықтыру;

өзі оқып отырған тіл елінің тарихы мен мәдениеті, салт-дәстүрлері, экономикалық даму ерекшеліктерін қамтитын танымдық білімдерін кеңейту;

Оқу үдерісінде интернетті қолданудың әдістемелік ресурстарына тоқталсақ, ағылшын тілі сабағында интернетті қолдана отырып, активтік мәтінді қолданып, тілді жетік білушілерді тыңдап, қарым-қатынас жасай отырып тілдік ортаны қалыптастырады. Желідегі барлық ақпарат ағылшын тілінде. Интернет компьютер технологиясын білумен шектелмейді. Сонымен қатар шет тілінде білуге тиіс. «Шет тілі» пәнін меңгеруде ең маңыздысы теориялық негіз емес, тәжірибелік яғни, тыңдап-түсіну, оқу, ауызша сөз, жазу қабілеттері. Мамандықтың психологиялық теориясына байланысты белгілі бір пәнді игеру, жүзеге асыру, орындау операциялары, қарым-қатынас, яғни коммуникация арқылы іске асады. Сондықтан да, әр түрлі сөз дағдыларын қалыптастыруда оқушыларға өздері білетін үлгілер түрінде тапсырмалар беру керек. Шетел тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды тыңдап-түсіну негізгі қызмет атқарады. Сөйлеу дағдыларын қарым-қатынас жасау арқылы жетілдіруге болады. Бұл үшін серіктес қажет. Компьютерлік бағдарламалар, CD-ROM дискілер, интерактивті тақта болса да, олар тек техникамен қарым-қатынас жасайды.

Тек компьютерлік телекоммуникация ғана оқушыға шетел азаматтары мен сөйлесуге диалог (ауызша, жазбаша) құруға мүмкіншілік береді.

Қорыта айтқанда: «Білекке сенерзаманда-ешкімге есе бермедік. Білімге сенер заманда –қапы қалып жүрмейік»-деп, Абылай хан айтып кеткендей , ертеңгі күннің болашағы бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән екенін естен шығармайық. Инновациялық технологияларды сабақта қолдану - бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден – бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым – қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады , сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Студентердің сабақ барысында шығармашылық қабілеттері мен белсенділігін арттырудың маңызы зор. Жаңа технологияны меңгеру

оқытушының интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және басқа адами қабілетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Өзін-өзі дамытып, оқу тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың оқық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Өйткені ағылшын тілін сапалы оқыту – глобалды заман талабы.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Стронин М.Р Обучающие игры на уроке иностранного языка М.,1981
2. Мектептегі шет тілі- Иностранный язык в школе №3, 2004
3. Мектептегі шет тілі –Иностранный язык в школе №1, 2008
4. Мектептегі шет тілі- Иностранный язык в школе №5, 2009
5. Шет тілдерін оқыту әдістемесі №6, 2006

Nativní jazyk a literatura

Азарова Л. С., Пустовіт Т. Н.

Вінницький національний технічний університет

ПОРТРЕТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ В РОМАНАХ Д. БАЛАШОВА

Творчість Д.М. Балашова, зокрема цикл «Государі Московські», у якому художньо відтворений процес становлення та зміцнення Московського князівства у XIII–XIV століттях, посідає особливе місце в сучасному літературному процесі завдяки поєднанню новаторського підходу до художнього аналізу історичного минулого з прагненням осмислити вічні морально-філософські проблеми та глибоким психологічним аналізом внутрішнього світу персонажів, наслідком чого є епічна масштабність, втілена у оригінальній жанровій формі [1].

Д.М. Балашов із самого початку постав як письменник-історик, що прагне через зображення минулого зрозуміти теперішнє. Художньо відтворюючи переломний, «пороговий» (Бахтін) етап створення єдиної Руської держави, письменник будує хронотоп, у якому в межах одного тексту органічно поєднані два часових шари: історико-сюжетний та сучасно-авторський (найчастіше у формі авторських відступів) [2].

В основі оповіді Д.М. Балашова традиційно синтезовані художній вимисел з документальною основою як структуроутворюючий чинник історичного роману. Д.М. Балашов суворо дотримується історичних фактів, однак достовірне зображення подій – не єдине завдання, що ставить перед собою письменник.

Події історії концептуально осмислені Д. Балашовим не з точки зору соціально-економічних закономірностей історичного процесу, а з позицій пасіонарної теорії етногенезу, що стала підґрунтям для створення оригінальної концепції історичного розвитку Росії і надала автору нових можливостей для художнього аналізу історичного процесу.

Романи циклу «Государі Московські» разом складають цілісне художнє полотно, хоча кожен з них являє собою цілком самостійний твір. Спільна для всіх романів ідея становлення російської державності як консолідуючого чинника при формуванні нації реалізується у розвитку, виходячи зі специфіки відтворюваного часу, яка, у свою чергу, визначає своєрідність центрального героя кожного роману, що відкриває новий ракурс теми. Загалом письменником показано процес зростання

духовних сил Русі, який виявляється у здатності та прагненні до дії, що обумовлено накопичуванням пасіонарної енергії.

Відкинувши жорстку соціально-класову детермінованість історичних подій, Д. Балашов різко посилює та драматизує психологічні та морально-філософські аспекти історії. Найповніше авторський задум реалізується через систему образів, у побудові якої використано принципи певної полярності, своєрідного двійництва, літературні ремінісценції (з давньоруської літератури) тощо.

Вкрай важливою характеристикою персонажів є наявність або відсутність духовності, основою якої, з точки зору письменника, є сумління, що висвітлюється через аналіз взаємозв'язку двох світів – духовно-морального світу та матеріальної основи буття. Категорія сумління дозволяє письменнику об'єднати в єдину морально-філософську концепцію історії різні форми суспільної свідомості та буття людини: владу, мораль, державу, віру, етнос, соціум. Сумління є основою загальнолюдської моралі та творчої діяльності, сприяє формуванню імперативу фази підйому, що вимагає від кожного виконувати свої обов'язки перед соціумом: «будь тим, ким ти повинен бути». У правителя, наприклад, сумління є чинником сприйняття влади як обов'язку, тягаря, що потребує зречення своєкорисних інтересів [1].

Організація оповідної структури роману багато в чому підпорядкована завданню розкриття духовного світу героїв і авторського бачення проблеми «людина та історія». Глибина проникнення в характери, прагнення побачити у приватному житті відображення проблем, що хвилюють суспільство в цілому, чітко втілюють естетичні погляди письменника, які ґрунтуються на визнанні соціально-історичної значимості окремої людської долі.

Особливими змістовими функціями наділені портретні характеристики. Автор виділяє у зовнішності персонажів тільки головні риси, дві-три з яких потім сприяють впізнаванню героя. Основний акцент найчастіше робиться на очах, поглядах. Так, про зовнішність князя Симеона ми дізнаємося, що у нього світла кучерява борода, і в подальшому автор, детально описуючи одяг, не згадує інших рис його обличчя, створюючи портрет психологічний: вказує вираз очей (невмолимі очі, пронизливий погляд), ходу (швидкі тверді кроки), що відображають внутрішній стан героя. Але, один раз вживши епітет «світлий», Д.М. Балашов постійно підкреслює «світлість» свого героя. При описі його одягу письменник не завжди вказує колір, але, якщо вказує, то, як правило, це білий, що символізує чистоту та жертвовність; з прикрас письменник називає алмаз, який є символом чистоти та твердості.

Аналіз зовнішніх портретних характеристик персонажів роману дозволяє зробити висновок про відсутність розгорнутих описів зовнішності (за виключенням одягу) у Д.М. Балашова. Портретні характеристики лаконічні та емкі, функціонально насичені. У зовнішності героя письменник підкреслює головне – наявність або відсутність духовності. Якщо герой позбавлений духовності, він наділяється або рисами хижої тварини, або відштовхуючими плотськими ознаками. Так, Товлубіг схожий на ситого барса, товстий, очі – чи то кошачі, чи то баб'ї. У Василя Ярославського – рисячі очі. Костянтин Тверський – козлуватий старий. Його дружина вповзає змією. Княгиня Євпраксія у гніві нагадує розлючену самку. Огидний в старості хан Узбек: потворний, схожий на мерця, неохайний. Говорячи про нього, автор переходить до узагальнення і прямо стверджує, що життя духу та краса духовності робить людину прекрасною й у похилому віці. Бездуховність же накладає на обличчя старості зовсім інші риси: *«жуток бывает изборожденный гнилью страстей мерзостный лик, на коем блудливо-низменные бродят еще зависть, подлость, похоть и вожделение ...»* [3; 56].

Портретні характеристики персонажів, що діють протягом декількох романів, як правило, є динамічними, відбивають як вікові зміни у зовнішності, так і (головне) зміни у характері, які накладають відбиток на зовнішність. Наприклад, у Юрія Московського розбійні очі, руде волосся, і ця деталь у подальшому згадується автором постійно, акцентуючи на хитрості та виверткості князя, що сприймаються як негативні, встановлюючи асоціативний зв'язок з антропоморфізованою у фольклорі хитрістю в образі рудої лисиці [4]. Образ Юрія є втіленням авторської думки: прагнення до влади, вмотивоване тільки жагою влади виключно для самого себе, призводить до моральної деградації, до руйнування особистості. Юрій повністю позбавлений сумління і зрештою практично втрачає людську подобу, ставши схожим на найогидніших істот: *«... только пальцы рук у него шевелились, как медленные толстые черви. ...Он напоминал сейчас не человека даже, а разъевшегося, налитого кровью скотинного клеща, выпавшего на дорогу и медленно шевелящего маленькими на безобразно раздутом теле крючками усиков-лап»* [5; 378].

В окремих випадках письменник використовує для розкриття характеру героя порівняння з твариною, у символіці якої спостерігається певна двоїстість. Наприклад, порівнюючи князя Ольгерда з вовком, автор говорить не тільки про його швидкість та жорстокість, але й про величавість та своєрідну хижу красу. При порівнянні боярина Андрія Кобили з ведмедем, Д. Балашов має на увазі не самого хижака, а його фольклорний образ, наділений силою та добродушністю.

При створенні словесного портрету «духовних» героїв письменник опирається на традицію опису зовнішності ідеальних персонажів давньоруської літератури та іконопису, виділяючи сухість тіла, ясність, світлість обличчя. І особливо – погляд. У зовнішності митрополита Олексія автор акцентує увагу на формі голови – «лобастий» (ознака розуму в іконописному каноні) та очах – джерельні, глибокі очі, темно-прозорий погляд. Новгородський єпископ Василь Каліка: *«невысокий, подбористый, ясноглазый, в облаке своей, словно пронизанной светом, тоже легкой, сквозистой бородки»* [3; 234]. Споріднений йому душею грек Лазар – світлокудрий та блакитноокий, *«стан был прям, походка легка и быстра, телом грек был сух и крепок»* [3; 232]. У зовнішності юного Варфоломія, майбутнього Сергія Радонізького, підкреслено чистоту обличчя та ясність погляду. Схожі зі створюваними ними образами і художники-іконописці, особливо духовний «двійник» Симеона Денис: *«худ, тонок лицом, с большими надмирными глазами инока и долгими перстами тревожных рук»* [3; 205].

Ключ до прочитання портретів міститься у словах митрополита Олексія: *«Отнимите у человека духовное, и что останет от него? Способный на любые преступления хищный зверь!»* [3; 91].

У Д.М. Балашова відсутнє різко полярне розмежування всіх героїв на «твариноподібних» та «іконописних», так само, як в реальному житті між цими полюсами існують градації рівня духовного розвитку. Але обов'язковим є психологізм в описі зовнішності. Так, стримуваний до часу шалений норів Василя Вельяминова проявляється у погляді гарячих очей, у жорстко зведених вилицях. Авантюрна вдача ратника Микити також вбачається у очах – розбійних, бідових. Підлість «захожого брата», що пограбував Сергія, – у злодійській оглядці, надмірних лестоцях, жадібності в їжі, брюзгливості. М'якість характеру князя Івана – у порівнянні його з дівчиною.

Фіксуючи миттєві психологічні процеси та стани, які не завжди оформлюються у думки, автор приділяє посилену увагу виразним деталям та жестам персонажа. Князь Симеон, який за зовнішньою твердістю, рішучістю, іноді за злістю та роздратуванням ховає душевну вразливість, коливання та сумніви, дивується, почувши, що його прозвали Гордим: *«Какая в нем гордость? Сомнения вечные, стыд да порою храбрость с отчаяния, с того всегдашнего знатья, что иначе – нельзя»* [3; 64]. Зовнішнє його оточення бачить властність та твердість, і тільки найближчі та люблячі можуть за ледве помітними зовнішніми ознаками зрозуміти його внутрішній стан.

Отже, Д.М. Балашов, використовуючи традиційний психологічний портрет, у якому через зовнішні риси передано внутрішній стан, і зовнішні деталі детерміновані особливостями характеру та поведінки, тонко розкриває складність співвідношення особистих прагнень індивіда та загальної тенденції історичного розвитку, поєднуючи хронікальний принцип побудови сюжету з морально-філософським, який сприяє висвітленню проблем сучасності. Автором створено оригінальну композицію, що поєднує кілька змістовних шарів: власне історичний, що прямо пов'язаний з конкретно зображуваною добою; поглиблено психологічний, що проникає до внутрішнього світу героїв; узагальнено філософський, що взаємодіє з моральними колізіями.

Література:

1. Пустовіт Т. М. Методологічна основа художнього аналізу історичного процесу в творах Д. Балашова: монографія / Т. М. Пустовіт. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 157 с.
2. Меркушов С. Ф. Серия романов Д.М. Балашова «Государи Московские» как цикл – Автореферат дис. ... к-та филол. наук / С.Ф. Меркушов. – Тверь, 1988. – 40 с.
3. Балашов Д. М. Собрание сочинений: В 6-ти т. / Д. М. Балашов. – М. : Художественная литература, 1992. – Т. 4: Симеон Гордый. – 538 с.
4. Меркушов С. Ф. Образ князя Юрия в романах Д. М. Балашова «Младший сын» и «Великий стол» // Известия РГПУ. Аспирантские тетради. №– СПб., 2008. – С. 226-229.
5. Балашов Д. М. Собрание сочинений: В 6-ти т. / Д. М. Балашов. – М. : Художественная литература, 1991. – Т. 3: Бремя власти. – 381 с.

POLITIKA**Globální studie****Нуршанов А.А., Килыбаева Ш.Е.***Казахский университет им. Аль-Фараби, Казахстан***ПРИЧИНЫ РАДИКАЛИЗАЦИИ ТЕРРОРИСТОВ**

Постоянно растущий объем публикаций по исламистскому радикализму может быть как озадачивающим, так и разочаровывающим для тех, кто хочет понять происхождение и привлекательность связанных с ними групп и движений, мотивов их участия, а также последствия их существования для общества в целом и во всем мире. Учеными были проанализированы широкий круг местных и транснациональных групп и движений с точки зрения их идеологии, политики, лидеров, структур и способов функционирования [1], [2], [3]. Однако акцент был сделан на те угрозы, которые эти группы представляют установленному политическому порядку, то есть внимание большинства ученых сфокусированы на проблемах, которые связаны с насилием, но не на лучшее понимание реальных людей, вовлеченных во множество различных групп - людей со специфическими интересами, фактическими убеждениями и практиками (в отличие от социальных идеологий), и отношений с их социальной средой [4], [5]. Самым большим распространением в исследовании исламского радикализма является тревожная тенденция подводить многообразие возможных взглядов и позиций этих людей к единственному ярлыку «радикальному», подразумевая антисоциальную позицию, политически деструктивное поведение и, в конечном счете, обращение к насилию [6], [7]. Понятие *радикализации* означает процесс принятия политически подрывных взглядов и поведений [8]. Отсюда существует необходимость изучения радикализации с целью вооружить политические и другие социальные институты средствами противодействия.

На сегодняшний день нет единых критериев и стереотипов о том, кто и как становится террористом. Согласно отчету департамента полиции Нью Йорка (New York Police Department) [9], большинство лиц, вовлеченных в террористические заговоры, были ничем не примечательными людьми - они

имели «обычные» рабочие места, жили «обычной» жизнью и имели маленькую (если вообще имели) криминальную историю. Вопреки ожиданиям, многие 9 из 11 террористов происходили из семей среднего класса. Они не являлись детьми угнетенных/ униженных и обедневших родителей. Поэтому исследователи пытаются не возвращаться к старым стереотипам о том, что террористами становятся вследствие экономической депривации. К примеру, при анализе личностей соучастников подготовки террористического нападения на США 11 сентября 2001 года, или, по-другому, членов Гамбургской ячейки, было установлено, что они, в основном, являлись студентами из Ближнего Востока, - не очень религиозными, аполитичными и с незаурядными традициями. Большинство из них свободно владели английским языком, имели образование на Западе и привыкли к западному образу жизни. Они хорошо относились как к своим родным странам, так и западному обществу. Они были финансово независимыми и географически мобильными.

Принстонский экономист Алан Крюгер [10] заметил, что нет значительной степени корреляции между доходом и истоками терроризма. Таким образом, ученые пришли к выводу, что если экономическая депривация является не основной причиной радикализации, тогда, возможно, влияют другие воспринимаемые формы лишения, такие как, социальные, психологические, моральные и др. Аналогичным образом, уровень образования и участие в терроризме, как на индивидуальном уровне, так и на государственном уровне либо не взаимосвязаны, либо имеют положительную корреляцию. Лица, вовлеченные в террористические заговоры на Западе, также являлись выходцами из второго или третьего поколения семей иммигрантов, и они были хорошо интегрированы в общества, где они родились. Некоторые, конечно, имели незначительные уголовные преступления, или были из семей низшего класса, что опять говорит о тенденциях и не более того. Но обнаруженное ограниченное разнообразие еще раз указывает на то, что четкого профиля потенциального террориста не существует.

Такие данные возвращают ученых в конце снова рассмотреть причины того, почему люди присоединяются к террористическим группировкам. Выяснилось, что больше всего подвергаются те лица, которые наиболее уязвимы и находятся на перепутье жизни: те, кто пытается установить свою идентичность или направление пути (в котором ищут одобрения в правильности выбора). Подверженность к радикализации могут спровоцировать такие виды кризисов,

как экономический (потеря работы, блокировка мобильности); социальный (отчуждение, дискриминация, расизм - реальные или воспринимаемые); политический (международные конфликты с участием мусульман); личный (смерть близких).

Стоит отметить, что важная роль отведена социальным сетям, где происходит интенсивное взаимодействие и превращение потенциального новообращенного в фактического члена новой религии. Процесс присоединения к террористическим организациям включают в себя: переговоры и обмен интересами, которые имеют рациональный характер, то есть подобно другим обменам.

В исследовании департамента полиции Нью Йорка говорится, что люди обычно начинают процесс радикализации самостоятельно. При прохождении стадии радикализации они ищут единомышленников. Это приводит к созданию групп или кластеров. Эти кластеры кажутся практически необходимыми для перехода к стадии джихадизации - критической стадии, ведущей к террористическому акту. В исследовании также подчеркивается важность двух других социально интерактивных процессов: групповое мышление и присутствие/ влияние харизматических лидеров (как духовных, так и оперативных). Как демонстрирует обширная литература по новым исламистским течениям, эффективное руководство имеет решающее значение для формирования настойчивости и «успеха» новых религиозных движений. Каждые несколько лет сотни новых религий возникают только в Северной Америке. Но только небольшая часть выживает достаточно долго, чтобы быть замеченной вообще. Отказ - это норма, а успех - исключение. Успех зависит от лидеров, создающих жизнеспособную альтернативную идеологию, часто получаемую из существующих источников и обеспечивающих средства для ее непрерывного толкования и применения к повседневной жизни последователей. Лидеры инструментально через свои действия, и вдохновляюще на своем примере являются центром вербовки. Чтобы добиться успеха, они должны обеспечить последователей осязаемой эмоциональной наградой, новым и глубоко удовлетворяющим опытом. В этом отношении процесс «отождествления себя с лидером» имеет решающее значение для формирования новых религий. Таким образом, новые религии формируются вокруг харизматических лидеров, и их судьба глубоко сформирована капризами этого типа власти.

Однако, вопреки критике антикультистов, в харизматической власти нет ничего принципиально опасного. Напротив, харизматические лидеры культивируются, отмечаются и вознаграждаются во многих сферах деятельности (например, в вооруженных силах, бизнесе, образовании, политике и религии). Тем не менее, этот способ управления подвержен волатильности при определенных обстоятельствах (например, когда он не сдерживается более крупными институциональными и идеологическими рамками). Уменьшая комплексные факторы до нескольких рудиментарных прозрений, можно сказать, что высоко личностный характер харизматической связи, сформированной между харизматическими лидерами и их последователями, более восприимчив к нарушениям. Эти сбои связаны как с неудачами, так и с успехами. Согласно Доусону [11], истинное харизматическое лидерство появляется в контексте некоторого предполагаемого социального кризиса. Такие кризисы делают людей «харизматически голодными». Но не все кризисы способствуют возникновению харизматических лидеров.

Литература:

1. Roy, O. (2004) *Globalized Islam: the Search for a New Ummah*. London, Hurst.
2. Devji, F. (2005) *Landscapes of the Jihad: Militancy, Morality, Modernity*. London, Hurst & Co.
3. Kepel, G. (2005) *The Roots of Radical Islam*. London, Saqi Books.
4. Wiktorowicz, Q. (2005) *Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West*. Lanham, Rowman & Littlefield.
5. Vertigans, S. (2007) *Militant Islam: a Sociology of Characteristics, Causes and Consequences*. London, Routledge.
6. Abbas, T. (2007) *Islamic Political Radicalism: a European Perspective*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
7. Khosrokhavar, F. (2009) *Inside Jihadism: Understanding Jihadi Movements Worldwide*. London, Paradigm.
8. Shterin, M., & Yarlykapov, A. (2011). *Reconsidering Radicalisation and Terrorism: the New Muslims Movement in Kabardino-Balkaria and its*

Path to Violence. *Religion, State & Society*, Vol. 39, № 2/3. Routledge: Taylor and Francis Group.

9. New York Policy Department, available at <http://www.nyc.gov/html/nypd/html/home/home.shtml>
10. Krueger, Alan B. (2007). What Makes a Terrorist: Economics and the Roots of Terrorism. Princeton, NJ: Princeton University Press, p. 89.
11. Dawson, Lorne L. (2009). The study of New Religious Movements and the Radicalization of Home-Grown Terrorists: Opening a Dialogue. *Terrorism and Political Violence*. Vol. 22, № 1. Routledge: Taylor and Francis Group. p. 1-22.

Залесский Б.Л.

Белорусский государственный университет

БЕЛАРУСЬ – МАЛАЙЗИЯ:

ПОТЕНЦИАЛ, КОТОРЫЙ НАДО РАСКРЫТЬ

Малайзия – это государство в Юго-Восточной Азии, которое в Республике Беларусь рассматривают в качестве важного и перспективного партнера в данном регионе и потенциал сотрудничества с которым еще предстоит раскрыть. В 2015 году эта страна заняла 25-е место по величине белорусского экспорта среди всех торговых партнеров Беларуси. Объем взаимных поставок составил тогда почти 160 миллионов долларов с положительным сальдо для белорусской стороны в размере 65,1 миллионов долларов. В 2016 году эта тенденция практически сохранилась: за десять месяцев экспорт из Беларуси в Малайзию превысил 85 миллионов долларов при положительном сальдо в сорок миллионов долларов. Правда, львиную долю в белорусских поставках занимали калийные удобрения, что вполне понятно, так как Малайзия является одним из крупнейших потребителей хлористого калия в Юго-Восточной Азии. В том же 2015 году сюда было завезено 406,9 тысяч тонн этих удобрений на 109,5 миллионов долларов, а в 2016 году – 546,2 тысячи тонн на 104,6 миллионов долларов. Уже один этот факт свидетельствует о том, что в плане торгово-экономического сотрудничества сторонам есть куда двигаться – к диверсификации взаимных поставок. Но для этого надо определиться с наиболее эффективными механизмами двустороннего взаимодействия. Состоявшийся в декабре 2016 года визит в Минск спикера Палаты представителей малазийского парламента П.А. Мулиа продемонстрировал широту тематического диапазона, который предполагается задействовать в белорусско-малазийском сотрудничестве уже в ближайшей перспективе. В частности, в этом перечне – промышленность, военно-промышленный комплекс, наращивание межрегиональных связей.

Так, интересные возможности могут открыться на малазийском рынке у целого ряда белорусских экспортеров, которые до сих пор поставляли туда, помимо калийных удобрений, в небольших количествах шины, измерительные

приборы, аппаратуру и пищевые продукты. В 2016 году в эту страну состоялись пробные поставки смешанных минеральных удобрений ОАО «Гомельский химзавод» и солода ОАО «Белсолод». В связи с интенсивным развитием сельского хозяйства в Малайзии появились перспективы возобновления экспорта белорусской сельскохозяйственной техники. Напомним, что первые поставки техники Минского тракторного завода сюда были организованы еще в 1968 году, но потом стали осуществляться через Сингапур. Сегодня же «емкость рынка сельхозтехники Малайзии оценивается в \$70-80 млн в год. Парк тракторной и иной сельхозтехники насчитывает около 43 тыс. единиц. Основные пользователи такой техники – фермерские производители, занимающиеся плантационным хозяйством» [1]. Так что белорусские тракторы здесь могут быть вполне востребованы в немалых количествах.

Обозначила малазийская сторона свой интерес также к таким белорусским предприятиям, как Белорусский автомобильный завод в Жодино и ОАО «558 Авиационный ремонтный завод» в Барановичах. Белорусские самосвалы могут быть востребованы в этой азиатской стране по той причине, что «Малайзия обладает большими запасами полезных ископаемых. Это и железная руда, и уголь, и цветные металлы. Страна занимает одно из ведущих мест по олову. <...> Сейчас начинается этап восстановления данного сектора» [2]. Что касается предприятия в Барановичах, то оно уже выполняло разовые контракты малазийских заказчиков. Но сегодня Малайзия рассматривает возможности расширения сотрудничества с Беларусью в вопросах авиационной техники, поэтому речь идет о расширении взаимодействия белорусской стороны «с Министерством обороны Малайзии по ремонту и модернизации самолетов типа МиГ-29» [3].

Определенные перспективы просматриваются и во взаимодействии регионов Беларуси и Малайзии. С белорусской стороны это касается, прежде всего, Минской области, на территории которой располагается основной экспортер в эту страну – ОАО «Беларуськалий». Интересно, что «доля белорусских калийных удобрений среди всей аналогичной продукции на рынке Малайзии достигает 25%» [4]. Но в столичной области надеются, что экспортные поставки на малазийский рынок не будут ограничиваться только калийными удобрениями. Их спектр может расшириться за счет сельскохозяйственной и грузовой техники, а также продуктов питания. С малазийской стороны в этом межрегиональном сотрудничестве будет задействован штат Сабах.

Заметим, что наращивание в последние несколько лет усилий по расширению белорусско-малазийского взаимодействия начинает уже давать реальные результаты. В частности, «темп роста белорусского экспорта в Малайзию в январе 2017-го по сравнению с аналогичным периодом прошлого года составил 172,4%, объем экспорта – \$13,8 млн» [5]. Сейчас в повестке развития двусторонних отношений Беларуси и Малайзии стоит вопрос создания такого важного и эффективного инструмента расширения взаимовыгодного партнерства, как межправительственная Белорусско-Малазийская комиссия по торгово-экономическому сотрудничеству. Ее появление в 2017 году могло бы стать фактором дальнейшей интенсификации отношений между двумя странами.

Литература

1. Малайзия рассматривает возможность закупки техники МТЗ для работы на рисовых полях [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/malajzija-rassmatrivaet-vozmozhnost-zakupki-tehniki-mtz-dlja-raboty-na-risovyh-poljah-224664-2016/>
2. Огнева, Ю. Техника БелАЗ может быть интересна частному сектору Малайзии – Пархомчик / Ю. Огнева // [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/tehnika-belaz-mozhet-byt-interesna-chastnomu-sektoru-malajzii-parhomchik-225091-2016/>
3. Малайзия заинтересована расширить сотрудничество с Беларусью по ремонту военной авиатехники [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/malajzija-zainteresovana-rasshirit-sotrudnichestvo-s-belarusju-po-remontu-voennoj-aviatehniki-224895-2016/>
4. Минская область планирует развивать сотрудничество с малазийским штатом Сабах [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.belta.by/regions/view/minskaja-oblast-planiruet-razvivat-sotrudnichestvo-s-malajzijskim-shtatom-sabah-224590-2016/>
5. Беларусь в начале 2017 года резко нарастила экспорт в Малайзию, Сингапур и Филиппины [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/belarus-v-nachale-2017-goda-rezko-narastila-eksport-v-malajziju-singapur-i-filippiny-235803-2017/>

Елисеев С.А., Дучко Д.А.

*Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики
Казахстан – Лидера Нации, г. Астана, Казахстан*

К ВОПРОСУ УПРАВЛЕНИЯ ЧАСТЯМИ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ ПРИ ДОСТАВКЕ ГУМАНИТАРНОЙ ПОМОЩИ В ЗОНУ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

Одной из задач, возложенных на воинские части Гражданской обороны Национальной гвардии Республики Казахстан, является доставка гуманитарных грузов в зоны чрезвычайных ситуаций [1,2].

В деятельности воинских частей гражданской обороны Национальной гвардии Республики Казахстан по доставке гуманитарной помощи в зону чрезвычайных ситуаций решения связаны с управлением образными ресурсами, социальными и политическими последствиями, и их выработка в значительной степени нуждается в поддержке информационно-модельными инструментарием.

Грузы гуманитарной помощи составляют поток материальных средств в зону чрезвычайных ситуаций. Начало движения потока начинается со складов, станций размещения материального резерва, находящихся по всей территории страны, и заканчивается в зоне ЧС. Маршруты разнотипных транспортных средств потока также проходят по всей территории Казахстана. В процессе движения потока существует вероятность возникновения нештатных ситуаций, таких как поломка транспорта, несвоевременность отгрузки, заторы на дорогах, которые могут привести к срыву плановых сроков поставки.

Все это свидетельствует о том, что процесс доставки грузов гуманитарной помощи является сложной и до настоящего времени неформализованной системой, к тому же распределённой в пространстве и во времени. Именно поэтому задача управления этим процессом становится актуальной [3]. Особенно это касается схем с реализацией международных гуманитарных операций симплексного (одностороннего) или двухстороннего типа.

Для управления потоком грузов гуманитарной помощи нельзя применить какую-либо типовую стандартную процедуру управления, потому что

управляющие воздействия (УВ) зависят от ситуации, которая складывается в каждый момент времени на потоке. Величина критериев для выбора рационального решения не является постоянной. Она динамично изменяется в зависимости от времени, структуры потока и ситуации складывающейся на потоке.

Объектом управления (ОУ) в системе доставки является совокупность материальных, технических и людских средств. В систему управления этим объектом входит процесс его создания и этап доставки гуманитарных грузов в пункты назначения.

Исследуемый объект управления обладает рядом особенностей.

В процессе своего существования ОУ проходит этапы формирования объекта управления и функционирования объекта управления.

На этапе формирования ОУ выполняются две основные задачи.

Первая задача – создание плана доставки, в котором будет определено, из каких складов, каким транспортом, каким маршрутом и в какие сроки будут доставляться материальные средства в зону ЧС. Это статистическая задача.

Вторая задача – непосредственно сам процесс формирования ОУ, под которым понимается комплекс подготовительных мероприятий, предшествующих доставке.

Моментом окончания этапа формирования ОУ считается начало движения полностью укомплектованной всем необходимым для совершения марша и загруженной материальными средствами колонны.

На этапе функционирования ОУ происходит процесс доставки материальных средств в зону ЧС.

Структурно ОУ представляет собой поток материальных средств, который состоит из множества элементов. При этом поток определяется как направленное движение совокупности чего-либо условно однородного (продукции, информации, финансов, материалов, ресурсов и т.п.) [4].

Элементами потока являются колонны, которые во времени проходят этапы формирования и функционирования. На всем временном интервале организации доставки гуманитарной помощи ОУ переходят из первого состояния во второе, что делает ОУ еще более сложным.

Управление таким объектом не может быть стандартным, поэтому имеет смысл разделить систему управления на две подсистемы: управление формированием и управление функционированием.

На подсистему управления формированием возложены задачи:

- управлением созданием плана доставки;
- управлением процессом формирования потока.

Подсистема управления функционированием выполняет задачи оперативного управления.

Таким образом, элементы потока оказываются под управлением подсистемы формирования, после чего управление переходит к подсистеме управления функционированием.

При этом, анализ системы доставки грузов гуманитарной помощи, как сказано выше, показал, что система трудно формализуема. Начать моделирование без предварительного системного анализа и составления концептуальной модели не представляется возможным. Составление концептуальной модели позволит декомпозировать сложную систему на множество функционально связанных операторов, и моделирование системы в значительной степени (но не полностью в синергетическом смысле) сведется к моделированию функционирования отдельных операторов [5].

Концептуальная модель управления формированием и движением потоков представлена на рис.1

Функционирование подсистемы управления формированием ОУ осуществляется семью операторами:

оператор оценки ситуации на основе информации, поступающей из района ЧС о виде и масштабе бедствия, решает задачу определения номенклатуры и количества материальных средств, необходимых в зоне бедствия для спасения людей, оказания медицинской помощи, восстановления жизнедеятельности.

оператор определения донора, исходя из места и масштабов ЧС, необходимого количества и номенклатуры материальных средств, используя информацию об имеющихся материальных средствах в резервах местных исполнительных органов на всех уровнях, определяет возможных доноров для всех видов материальных средств.

Рис.1 Схема функционирования подсистемы управления формированием объекта управления

1) оператор назначения приоритетов в зависимости от вида ЧС и номенклатуры необходимых материальных средств определяет какие материальные средства должны быть доставлены в первую очередь, какие во вторую и какие в третью.

2) оператор комплектации на основе анализа транспортной сети, видов транспорта и его характеристик, номенклатуры и количества необходимых материальных средств, дислокации автоколонн, вида и количества транспорта, приоритетов доставки и места ЧС составляет план поставки материальных средств в зону ЧС.

3) оператор оформления решения на основе комплектации потока материальных средств и базы данных документов необходимых для выдачи материальных средств со складов, выделения транспорта технических средств, а также документов для сопровождения колонн на марше.

4) оператор управления формированием маршрутов решает задачу оперативного управления потока. Он контролирует процесс формирования и в случае необходимости генерирует управленческое воздействие. Оператор управления может состоять из трех операторов дополнительно: оператор описания ситуации, оператор оценки ситуации, оператор принятия решения.

5) оператор предварительных расчетов используется подсистемой управления функционированием для определения возможности перекомбинации потока как варианта решения возникшей ситуации.

Функционирование подсистемы управления функционированием осуществляется восьмью операторами:

1) оператор описания ситуации, получив от потока информацию, при помощи базы стандартных ситуаций и методов генераций новых ситуаций формализует ситуацию

2) оператор анализа и оценки ситуации на основании описания ситуации, плана поставки, приоритетов поставки и критериев оценки определяет состояние потока.

3) оператор прогноза на основе сложившейся ситуации и ее анализа определяет прогноз развития ситуации.

4) оператор оценки прогноза анализирует спрогнозированную ситуацию, используя критерии оценки, приоритеты поставки и план поставки. Результатом работы оператора есть определение – существует ли негативная тенденция в развитии ситуации и есть ли опасность не доставить вовремя гуманитарную помощь в необходимом объеме.

5) оператор выработки УР генерирует УР, которые направлены на изменение сложившейся на потоке ситуации. Выработка УР осуществляется на основе анализ ситуации в настоящем и анализа прогноза развития ситуации.

6) сгенерированное решение поступает на вход оператора последствий принятия УР. В операторе на основе описания текущей ситуации получаем описание ситуации, которая будет на потоке на конец интервала прогнозирования в случае сгенерированного УР.

7) оператор оценки прогноза на основе описания ситуации, критериев оценки, приоритетов и планов поставки, производит анализ последствий принятия УР.

8) оператор принятия решения на основе оценки последствий принятия УР и динамических критериев либо принимает решение на реализацию, если его последствия удовлетворяют критериям, либо подается сигнал оператору выработки УР на генерацию нового УР.

Таким образом, преимущества введения такой методики следующие:

- быстрая и оперативная обработка большого объема информации о состоянии потока грузов гуманитарной помощи;
- обработка не только количественной, но и качественной информации.

Литература:

1. «О Национальной гвардии Республик Казахстан» Закон Республики Казахстан от 10 января 2015 года № 274-V ЗРК
2. «О Гражданской защите» Закон Республики Казахстан от 11 апреля 2014 года № 188-V ЗРК
3. Штейдер Ю.А., Шаров А.А. Системы и модели. – М.: Радио и связь, 1982. – 152 с.
4. Чеботарев С.С. Логистика. Учебник для вузов. – Новогорск, АГЗ МЧС России, 2001. – 197 с.
5. Бусленко Н.П. Моделирование сложных систем. – М.: Наука, 1978. – 400 с.

Залесский Б.Л.

Белорусский государственный университет

БЕЛАРУСЬ – ХУНАНЬ: ОТ ТОЧЕК СОПРИКОСНОВЕНИЯ – К ЛИНИИ ПАРТНЕРСТВА

В апреле 2017 года Соглашение об установлении дружественных отношений подписали китайская провинция Хунань и белорусская Могилевская область. Этот факт является еще одной красноречивой иллюстрацией к тому курсу всестороннего стратегического партнерства и взаимовыгодного сотрудничества, по которому следуют сегодня Республика Беларусь и Китайская Народная Республика и при котором «межрегиональное взаимодействие должно стать локомотивом в отношениях двух стран» [1]. Ведь провинция Хунань – это не только аграрный, но и значимый индустриальный регион, который успешно развивается и находится на передовых позициях в Китае. Достаточно сказать, что «здесь проживает около 70 млн. человек, провинция занимает 9-е место в стране по уровню ВВП. Кроме того, Хунань – это родина Мао Цзэдуна, который создал новый Китай» [2].

Подписанное соглашение стало закономерным продолжением уже установленного партнерства между сторонами, которые еще летом 2016 года приняли Меморандум о сотрудничестве, который реально оказал содействие созданию совместного ООО “Зумлион – МАЗ”, учрежденного китайской компанией Zoomlion и ОАО “Минский автомобильный завод”, а производственной базой которого стали предприятия Могилевщины – “Могилевтрансмаш” и “Строммашина”. На их площадях стороны «организуют выпуск спецтехники для строительной и коммунальной сфер, в том числе автокраны, бетоносмесители, бетононасосы, автовышки, уборочные и пожарные машины» [3]. Новое же соглашение китайской провинции и белорусской области, основанное на принципах равенства и взаимной выгоды, позволит расширить обмен и сотрудничество в экономике, торговле, туризме, культуре, образовании, подготовке специалистов.

Кроме того, в Беларуси надеются, что китайская компания “Зумлион”, зарегистрировавшая в феврале 2017 года в свободной экономической зоне “Могилев” совместное предприятие по выпуску строительной и коммунальной спецтехники, еще с большим размахом сумеет развернуться в Китайско-Белорусском индустриальном парке “Великий камень”, где с ее участием в апреле

2017 года был заложен первый камень в основание завода по созданию оборудования для белорусско-китайской спецтехники. Сам факт начала этого строительства говорит о многом. Ведь белорусская сторона создает в этом парке мощную инфраструктуру и предоставляет серьезные преференции тем инвесторам, которые дадут результат «в виде прихода высоких технологий, создания экспортно ориентированных производств с гарантированным рынком сбыта» [4].

Так вот, через два года на новом заводе «будет производиться дорожно-строительная, строительная, коммунальная техника. Изначальные капиталовложения будут около \$50 млн. А в недалекой перспективе это предприятие должно производить в год продукции на сумму до \$300 млн» [5]. Схема работы будет следующая: в Смолевичском районе Минской области будут создавать китайское навесное оборудование; оттуда будут возить его в Могилев; там на свободных площадях “Могилевтрансмаша” установят на белорусские шасси, чтобы получить готовые спецмашины. Предполагается, что численность работающих на этом предприятии в индустриальном парке составит около пятисот человек.

Первоначально продукцию будущего завода планируют поставлять в страны Евразийского экономического союза, Содружества Независимых Государств и, возможно, Европы, так как эта техника «абсолютно конкурентоспособна по техническим параметрам, цене и качеству. Уровень техники мировой, а цена существенно ниже» [6]. Объясняется это тем, что у Минского автомобильного завода и компании Zoomlion уже есть опыт создания и сертификации нескольких видов техники – автокранов грузоподъемностью 40 и 60 тонн, коммунального автомобиля. Кроме того, еще до декабря 2017 года «специалистам предстоит изучить рынок и разработать 8 новых моделей, а в следующем году запустить их в серийное производство» [7].

Что касается других перспективных направлений взаимодействия с провинцией Хунань, то в той же Могилевской области планируют организовать поставки китайским партнерам пищевой и, прежде всего, молочной продукции – йогуртов, мороженого, молока, спрос на которые сейчас в Китае заметно растет. Перспективным выглядит привлечение инвесторов из этой провинции в свободную экономическую зону “Могилев”, а также в семь районов Приднепровского края, граничащих с Российской Федерацией и подпадающих под действие указа Президента Беларуси “О социально-экономическом развитии юго-восточного региона Могилевской области”. Этот документ, как известно, предоставляет

значительные преференции инвесторам, которые придут сюда для реализации своих проектов.

Литература

1. Встреча с секретарем комитета Коммунистической партии Китая провинции Хунань Ду Цзяхао [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-sekretarem-komiteta-kommunisticheskoj-partii-kitaja-provintsii-xunan-du-tszjaxao-16018/

2. Гришкевич, А. Сотрудничество Беларуси и Хунаня должно стать образцом для других китайских провинций – Ду Цзяхао / А. Гришкевич // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/politics/view/sotrudnichestvo-belarusi-i-hunanja-dolzno-stat-obraztsom-dlja-drugih-kitajskih-provintsij-du-tszjahao-242496-2017/>

3. Емельянова, О. Соглашение об установлении дружественных отношений подписали провинция Хунань и Могилевская область / О. Емельянова // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/regions/view/soglashenie-ob-ustanovlenii-druzhestvennyh-otnoshenij-podpisali-provintsija-hunan-i-mogilevskaja-oblast-242796-2017/>

4. Встреча с председателем Постоянного комитета Всекитайского собрания народных представителей Чжан Дэцзяном [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-predsedatelem-postojannogo-komiteta-vsekitajskogo-sobranija-narodnyx-predstavitelej-chzhan-16055/

5. Огнева, Ю. Завод по созданию оборудования для спецтехники планируется открыть в “Великом камне” через два года / Ю. Огнева // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/zavod-po-sozdaniju-oborudovanija-dlja-spetstehniki-planiruetsja-otkryt-v-velikom-kamne-cherez-dva-goda-242899-2017/>

6. Огнева, Ю. Завод Zoomlion в парке “Великий камень” обладает большим экспортным потенциалом – Семашко / Ю. Огнева // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/zavod-zoomlion-v-parke-velikij-kamen-obladaet-bolshim-eksportnym-potentsialom-semashko-242901-2017/>

7. Zoomlion построит в “Великом камне” завод по созданию оборудования для спецтехники [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/newscompany/view/zoomlion-postroit-v-velikom-kamne-zavod-po-sozdaniju-oborudovanija-dlja-spetstehniki-242736-2017/>

PHILOSOPHY

Sociální filozofie

I.Kuntuova¹, Zh. Kantarbaeva²

¹ *KazNTRU, Kazakhstan*

² *KazNU, Kazakhstan*

PROBLEM OF SELF-IDENTIFICATION OF YOUTH

Young people with their views, opinions, attitudes to the surrounding reality represent a socially significant part of society in a number of indicators, such as socio-labor, political activity, cultural orientations, the reproduction of labor, the qualitative component of the population. Interest in the problems of youth is multifaceted and wide.

Each new generation, entering social life, not only inherits social norms, attitudes, values, but also changes them. Thus, it contributes its own contribution to the social-generational evolution of society. Young people are least integrated into social, economic, political structures, the most dynamic, socially-problematic and contradictory, especially subject to situational circumstances. It is distinguished by internal contradictory tendencies of the entire process of social self-determination and development.

On the one hand, this is the desire to fully realize oneself in public life, on the other, the loss of social ties, and the rejection of an active life position. The desire to form and adequately express their personal potential blocks infantilism, passivity, social helplessness in solving their own problems. At the same time, young people objectively have a significant innovative potential, is the bearer and active force of social change.

Youth is the interpreter of cultural and historical formations. Young people not only gradually join the ranks of the older generation, but they themselves take an active part in the social processes taking place in the country. And on what interests, views, values prevail in the youth environment, the further socio-economic, political and cultural development of society and the state as a whole depends. Especially acute and relevant this issue is at the present stage.

The opportunities for self-determination, self-development and self-realization of the young generation acquire an important constructive and creative significance in the strategy for the further development of the country. The complexity and versatility of the topic requires a philosophical analysis of the problems under study. On the basis of a comprehensive socio-historical approach, it is necessary to identify and study the process of development and changes in the status of youth in society, to understand the various major contemporary phenomena that have influenced the reassessment of the values and vital positions of modern youth.

Taking into account the modern achievements of social and philosophical science, young people can be defined as a young generation of people, depending on cultural and historical formations and passing through various stages of social self-determination, which reflects the process of social maturation, that is, the content and direction of the person's life, aspirations and traits, whose age limits range from 14-16 to 25-30 years.

The youth acquires their characteristics, forms personal qualities and realizes their essence in the process of social self-determination with the search and finding of the meaning of life, the choice of the life path, ideals, values, as well as moral principles, awareness of one's possibilities, The surrounding world. The social space of self-determination must be viewed as an integral characteristic of youth. On the one hand, it reflects the process of social maturation, determines the content and direction of life, aspirations and character traits. On the other hand, it reveals the interaction of young people with the surrounding world, social reality and is accompanied by the establishment of social ties.

The essence of youth as a social group is revealed in the process of its realization of the function of reproduction of the social structure. Inheriting and reproducing existing social relations, each new generation ensures the preservation of the integrity of society and participates in its improvement and transformation based on its innovative potential. Thus, both the development of youth and society as a whole is carried out.

The positive orientation of changes in the quantitative and qualitative characteristics of youth in the course of its formation as a subject of social reproduction testifies to the social development of this socio-demographic group.

Its criterion is the acquisition and change of young people's own social status and the formation of civil identities in the process of reaching young people with social maturity and social subjectness. This process is immanently connected with risk; it

does not do without trial and error in choosing the life path, ways of self-realization of young people. Youth's life activity is carried out in social conditions, which also conceal various threats and risks. Modern societies are dynamically developing systems that overcome the stages of modernization one by one. The fundamental socio-economic and sociocultural changes that take place in them are directed toward increasing uncertainty and ambiguity of phenomena and processes. An exhaustive cognition of reality becomes impossible.

The possibility of predicting not only the distant, but also the near future is diminishing, which introduces uncertainty and instability in the life activity of young people entering social relations. A breakthrough to desired status positions in a rapidly changing social reality is inevitably a risky thing for young people. Thus, risk can be considered as one of the essential properties of youth as a socio-demographic group and a significant factor in its social development.

Both achieving and finding other ways are risky. First of all, this is determined by the limited opportunities provided by society for the vertical mobility of young people. Awareness of the restrictions stimulates young people to take decisive and risky actions, the outcome of which is poorly predicted in conditions of instability. Success contributes to the social self-determination of the young man. However, failing to realize themselves in society, young people face an alternative: to be on the sidelines of life or to follow the path of violation of legal and moral norms. The state of uncertainty is growing. Then the risk appears again, but already with an attempt to overcome uncertainty, and is expressed in adverse consequences in case of failure, the probability of which is very high. The escalation of risk for many young people leads to threats to career, family, stable life.

Young people from different social strata have unequal chances at the stage of a life start. The impact of risk is also felt in other, later, stages of the social development of young people. In transitional conditions, the younger generation more often denies the experience of the elders than it assimilates. And in families where intergenerational relations are violated and where the family loses the function of the lifebuoy on the waves of uncertainty, the risk of a lag in the life start and the risk of unrealized opportunities for young people are aggravated. Similar risks arise in low-status families that are not able to provide material support to their children.

In a broad social context, these trends indicate a deformation of the reproduction process already in the first link - at the stage of continuity. Self-affirmation and self-realization of youth through denial can have both positive and

negative consequences. So, undoubtedly a positive moment was the rejection by the majority of the young generation of outdated, obsolete values and relations typical for the era of authoritarianism (although experience shows that the risk of reproduction of these relations in the new conditions has not been overcome). On the other hand, the indiscriminate denial of the past destroys the historical consciousness of the younger generation, leads to value-normative uncertainty, relativism and nihilism as its extreme form. Ultimately, the identity is deformed.

Identity is a phenomenon that arises from the dialectical relationship of the individual and society. It is the result of identification, which in turn is a process. Identity includes various aspects, and identification describes such aspects. The first is the result that has become, defending and defending oneself, the second is adaptation, the process of constant choice, acceptance of norms, traditions, attitudes. Identity is the main element of subjective reality. Like any subjective reality, it is in a dialectical relationship with society, is formed by social processes and, once crystallized, maintained, mutated by social relations.

The social processes associated with this are determined by the social structure. Conversely, identities created through interaction of the organism, individual consciousness and social structure; react to the latter, supporting or modifying. The society has a history in the process of which specific identities arise; but this story, however, is created by people endowed with specific identities.

According to modern research, identity is a transforming structure, it develops throughout life, passes through overcoming crises, can change in a progressive or regressive direction, that is, be "successful" (positive) or "negative" (the individual rejects any interactions). Scientists agree that identity is social in origin, as it is formed as a result of people's interaction and assimilation of each language developed in the process of communication, and changes in identity are caused by social changes.

In the context of modern global changes covering all spheres of life and human activity, the issue related to the identity of the younger generation requires close attention and detailed study. This praxeological significance is combined with the methodological necessity of concretizing the concept of "identity" [1]. Crisis problems of the modern world order, having a direct impact on the system of the relationship between the individual and the society, define new vectors for the development of society, civilization, culture [2]. In the current situation, the question of young people's awareness of their role and place in public life, as well as adaptation and self-determination in the world of rapid changes and transformations becomes topical. It is

no accident that the problems of modern youth become paramount because it is the main link linking the past and the future (K. Mannheim "concept of generations").

This is a kind of conductor of progressive ideas of knowledge, experience accumulated by previous generations, it is a universal mechanism that translates national traditions and ideals. Youth is the cultural and intellectual future of any state. Unfortunately, the modern model of life, the dynamics and inconsistency of socio-economic processes, hamper the formation of a stable identity of the younger generation.

In this situation, it is difficult for a person to orient, make the right choice. Particular difficulties are experienced first of all by the younger generation, since young people are a specific social group that is the most vulnerable, subject to derivational processes in the context of the socio-cultural crisis that arose as a result of the absence of a single value matrix that promotes self-determination and the search for one's own self. The social uncertainty characteristic of the modern world order objectively forces young people to independently search for new significant (reference) patterns and modes of action. In the conditions of liberalization, life strategies become a personal affair of everyone without a real reliance on collective forms of protection, individualization intensifies.

The formation of identities is extremely contradictory. The integrity of identification structures is lost and stability is strengthened their fragmentation [3]. The lack of a clear personal position of the spiritual community of individuals makes them alienated from society lost from society. To find a way out, a young man must work out new identification strategies, both individually and socially.

Hence a new contradiction arises: the usual mechanisms of identification are destroyed during the abolition of previous institutions, the cardinal vector of development under the influence of globalization processes has changed, life values and stable cultural patterns have lost their relevance. As a result, the identity program has undergone a significant change-it becomes blurred, unclear. Identity problems are closely related to the intensive development of information processes that, on the one hand, facilitate contacts in the media space and the effective use of information, on the other hand, the quality of information and communication impedes the construction of identification procedures.

This is due to the fact that the information presented by electronic sources differs in accessibility and diversity but at the same time with redundancy and fragmentation that "inevitably leads to superficiality – first of perception then, perhaps,

of thinking" [4]. Plunging into information spaces where the reality of what is happening is conditional, but the convincing subject loses the qualities of authenticity and acquires the qualities of a "virtual personality".

This is the next contradiction associated with the search for identity: building communication in the Internet space, a person gets the opportunity to try on a whole set of different masks to enter any image, but the individual integrity and uniqueness of the subject itself is destroyed, the multiple "I" appears, and self-identity is lost.

In the context of the ongoing socio-cultural changes, the phenomenon of the subcultural identity of youth is actualized. Due to the rapid development of mass media, the proliferation of interactive forms of communication, the number of subcultural associations that perform a number of specific functions increases:

1. Adaptation of a young man in modern society;
2. Self-realization of the innovative potential of modern youth;
3. Choice of identity, etc.

Subcultural identity is significantly different from traditional forms of civil professional, ethnic, national, etc.), has specific forms of temporal existence, has greater mobility, is marked by a temporary, complementary character. Actually, therefore, modern mass movements do not become the basis for the all-round self-determination of individuals; at best they only support partial identifications, often external, "visual" rather than ideological ones.

It becomes possible to change their identities more often, to experiment with them to select in the cultural supermarket what is appropriate and that is available developing tactics of protection from market abundance" [5].

In such a complex socio-cultural environment, where there is a constant mixture of styles, different forms of behavior, norms and values, there arises the difficulty in identifying oneself as a person. This process is especially difficult for young people [6]. In this connection, the need for a critical analysis of the orientations of the sociocultural development of society, as well as the transition to a morally reflective model of human vital activity, based on such concepts as self-esteem, responsibility, self-actualization, self-report, tolerance of forecasting the results of activities becomes more evident.

References

1. Khrapov S.A., Vyalova E.G. Conceptualization of the category of "identity" in the historical-philosophical and cultural-philosophical discourses // Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice. 2013. - № 7. - Part 1. - P. 203-207.
2. Khrapov S.A. Socioanthropogenesis: category and process // Historical, philosophical, political and juridical sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice. 2012 - №9. - Part 1. - P. 192-195.
3. Zubok Yu. A. Education and society // Identification strategies of young students in conditions of social uncertainty. 2006. - №1. - P. 90-94
4. Kostina A.V. Knowledge. Understanding. Skill. // The crisis of modern identity and the dominant identification strategies within the borders of the ethnos, the nation, the masses. 2009.-№4. – p.170
5. Khrapov S.A. Technogenic foundations of the crisis of socio-cultural identity // Social Policy and Sociology. 2012. - No. 1 - P. 88-104
6. Ismagambetova Z.N., Karabayeva A.G. The Problem of Identity and Tolerance in Conditions of Modernization of Kazakhstan Society // Bulletin of the Kalmyk University. 2016. - No. 1 (29). - P.98-103.

Есбол.Ғ.Ш

А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай мемлекеттік университеттің аға оқытушысы

А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МЕН М. ШОҚАЙ ТӘУЕЛСІЗДІК ТУРАСЫНДА

Ізгі кісі, кел, ізгілік –
шырайы,
Ізгілік ісі – ақылдылық
шынайы.

(Ж.Баласағұни)

XXI ғасыр 2017 жыл бүкіл әлемді қамтыған нарық дағдарысымен қатар, қарулы қақтығыстар өршіген заманға айналды. Америка құрама штаттарының Сирия мемлекетіне қарулы шапқыншылығы толастамай отыр. Елбасымыз Н.Назарбаев Қазақстан мемлекетінің атынан Ресей және Түркия мемлекеттеріне ұсыныс жасап, Сириядағы бір-біріне қарсы тұрған қарулы топтардың өкілдерін жинап Астанада бітімгершілікке шақырды. Ал, алпауыт елдердің, әсіресе АҚШ-тың алдыңғы Азия мемлекеттеріне (Ирак, Сирия т.б) бейбітшілік жолын көрсетудің орнына әуеден шабуыл жасап, зорлық-зомбылық жасауда.

Ежелгі қытай философы Чжуан-цзы: ” Пайда іздегендер – адалдықты ұмытады “-деп, бүгінгі батыстық өркениеттік ой-өрістің мағынасын, тіршілік қағидасын дәл айтып берген болатын. Әрине, жер үстіндегі әрбір халық, ұлт тыныштықта өмір сүргенді қалайды. Оған толық құқылы.

Президентіміз Н.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында: « Жаңа қатерлері мен тың мүмкіндіктері қатар өрбіген жаһандық ахуал біздің көз алдымызда өзгеруде. Алпауыт елдердің текетіресі мен өзара санкциялар алмасу дүниені тұйыққа қарай бастауда.» [1] – деп, адамзат баласы ауызбіршілік пен ынтымаққа ұмтылмаса, жаппай жер беті ұрыс-керіс пен теке-тіреске толған ауыр күндерге айналатынын ескертеді.

Түркі ұрпағы әркез ұстанған, алаштың ардақты арысы Мағжан Жұмабевтың сөзімен айтқанда: "Адам өз халқын...сүюмен қатар, басқа халықтардың адамдарын сүюге міндетті" – деп, "Ұлы дала өркениеті" адам мәселесі алдыңғы орында тұрған, өзара сыйластық, ізгі қарым-қатынасты өте қадір тұтқан. "Адамның ісі – адаммен" деген қағиданы берік сақтаған халықпыз. Бүгінгі таңда адамзат баласы мұны әрдайым есте сақтағанымыз дұрыс болар еді. Енді 1914 жылғы Ахмет Байтұрсынұлының «Соғысушы патшалар» мақаласына назар салайық: "Тариқ жүзіне көз салсақ, таласпаған, соғыспаған қалық көрінбейді. Бұл күндегі қалықтар да, қанша ғылымды, өнерлі, білімді, мейірімді болдық десе де, аталарынан ұзап алыс кете алған жоқ. Соғыспай тұратын күйге әлі жеткен жоқ...." [2] - дегенінен, қазіргі кездегі халықаралық ахуалды байқап отырмыз. Алғы дамыған елдер байыған сайын, пайдакүнемдікті ойлап, әлсіз мемлекеттерге күш көрсетуін қояр емес. Сондықтан да қорлық көрген халық ұлттық намысын қорғап, наразылығын білдіріп, әділдік орнату үшін аянбай күреседі. Жер-жерде болып жатқан қарама-қайшылықтардың негізгі себебі де осында.

1930 жылы М.Шоқай «Көтерілістен - ұйымшылдыққа» деген еңбегінде: "Көтеріліс – езілген халықтың езушілерге қарсы өшпенділік сезімінің бір бұлқынысы, ұлттық және тәуелсіз Түркістанның рухы мен факторы – жас түркістандықтар." [3] – деп, жастарға қандай да болмасын аласапыран заманда егемендігіміздің тұғырын берік ұста, көк байрағымыз биіктей беруіне міндеттісің, оны есіңнен шығармауға тиістісің дейді.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев.Н. "Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы." Егеменді Қазақстан.-№-230.-01.12. 2015 ж.-1бет.
2. Байтұрсынұлы А. Соғысушы патшалар .5-том.-А, 2006.-240 бет.
3. Шоқай М. Көтерілістен - ұйымшылдыққа.- 1-том.-А, 2007.- 88 бет.

Dr. Sc., Professor Karabayeva A.G.

Dr. Sc., Professor Ismagambetova Z.N.

al-Faraby Kazakh National University, Republic of Kazakhstan

THE SOCIAL CONTENTS OF TOLERANCE AS VALUE

The phenomenon of tolerance reflects the process of accelerated cultural and value-oriented modernization and transformation of the contemporary society. The principles of tolerance fix the disputed nature of relations in the global social space. The factors of tolerance are related to the variety of social and cultural contradictions as well as the choice of ways to resolving them.

Values of tolerance are reaction to the sensitivity of "ethnic" contacts and the controversial nature of attitudes to "traditional" values and much more. Tolerance is the subject of active and dynamic social practice and a factor in the forming of models of communication in modern society and culture. The values and practice of tolerant behavior in modern society respond to the "requests" and "challenges" of new social processes and events of all levels of life of the society and man.

The values of tolerance as forms of social relations reveal diverse social and cultural expectations and norms as well as direction, prospects and scale of social activity. The internal structure of tolerant behavior and attitudes includes different values, types of reactions and motivational factors. The phenomenon of tolerance has the most important practical function. Ignoring tolerance as a norm of social relations and superficial interpretation of the value of tolerance disorients the participants of social and cultural processes and contacts, as well as researchers of this phenomenon [1, p. 5]. Neglect of the factor of tolerance causes psychological and social destruction relative to the most important types of interaction.

Values of tolerance provide an opportunity for active social modernization of society, harmonization and the establishment of a new quality of cultural dialogue. Tolerant attitude determines the meaning and content of new "standards" of life and communication in the global world. In modern social theory and philosophy denies "common" or universal definition of tolerance. Actual problems of tolerant behavior and relations form the basis for an interdisciplinary and complex analysis of the phenomenon of tolerance in philosophy, psychology and sociology. Modern social

theory reflects and characterizes the diversity and difference of the directions of studies of the phenomenon of tolerance.

The variety of scientific approaches to the problem of tolerance is connected with real and everyday problems of the forming of policy of tolerance, tolerant attitudes in society and in cultural sphere. Values of tolerant behavior and communication are characterized in terms of their cultural functions. Researchers of the phenomenon of tolerance remind about link between tolerance and freedom factors, self-regulation, critical functions of consciousness as well as individual characteristics of social and cultural subjects.

The factors of tolerance in society are associated with various social norms and requirements, dynamics of social conflicts, as well as with the diversity of informal manifestations of social and cultural activity and identity. The experience of tolerant behavior depends on temperament, type of personality, "the direction of mental energy", from the dominance of one of the "mental functions" of a person. Tolerance is often seen as a function of the psyche as a whole and its "fickle" states.

The main characteristics of tolerant behavior and communication are reflected in the social and cultural functions of values of tolerance. Values of tolerance are considered, first of all, as values of communication and practical interaction of people. Norms of tolerant behavior disclose and describe the instability, unsteadiness, dynamism, subjectivity and "conflict" factors of social communication.

The factors and qualities of tolerance are related to the specifics of obtaining information, the practice of regulating social relations, the mechanisms of cultural communication, models of behavior, motivations of human activity and the functions of a social organization. Values of tolerance are filled in modern society with deep cultural meaning and content. The values of tolerance become the basis for the systematization of social and cultural phenomena, presentations, norms, descriptions and evaluations. Some researchers identify humanism and tolerance.

Thus, the factor of tolerance and the norms of tolerant behavior or communication are manifesting in various and different levels of social relations actively and ubiquitously. The variety of specific norms of tolerant communication does not reach the level of "universal" or "systematized" understanding of the value of tolerance. Any norms of tolerance behavior reflect one aspect of the manifestation of tolerance in social life. Tolerance norms are often associated with a particular model of behavior or certain social standards. The most common definitions of tolerance or

the form of its manifestation do not cover many practical issues and important aspects of the practice and experience of tolerance.

The factor of tolerance penetrates not only into the issues of interrelations and dialogue of cultures or ethnic groups. Problems of tolerance connect with issues of social personal activity in the society, ubiquitous, practical and everyday problems. The phenomenon of tolerance reflects the problematic situation in theory and practice as well as the complex functional and communicative content of problems and issues of behavior, upbringing and education: the upbringing of the younger generation on the principles of tolerance; motivation for tolerant behavior and tolerant responsibility of citizens of mature age; creation of the "renovated" education system; problems of civic education; tasks of cultural modernization in the society; the forming of a positive attitude towards other cultural values.

Social actors are actively involved in information interaction in the contemporary socio-economic ("civilizational") situation. Increase of aggression, intolerant manifestations, phobias and also forming the negative image of the "other" is a tendency of the development of information environment and information culture. The modern educational environment is revealing as a model for building intercultural, interethnic, interreligious relations in the course of joint education and the forming of a multicultural education system, especially in higher education [2, p. 12]. Education structures and institutions are considering as particularly important for the forming of policies and principles of tolerance in historically multinational and multi-religious regions and states.

The tolerant context of the forming of values and judgments of members of the community is seen today as one of the most important and essential characteristics of a genuine democratic development of society. Values of tolerant behavior and communication are a prerequisite not only for social, economic and cultural forms of integration, modernization and social reforms but also the basis for elementary survival in the modern economic, cultural and social space.

References

1. Ismagambetova Z.N., Karabaeva A.G. Tolerantnost" kak sociokul"turnyj fenomen. – Almaty: Kazak universiteti, 2015
2. Karabaeva A.G., Ismagambetova Z.N. Rol" obrazovatel"nyh strategij v formirovanii tolerantnogo mirovozzrenija i povedenija //Vestnik KazNU. Serija filosofija. Serija kul"turologija. Serija politologija – 2 (47), 2014. – C. 12-23

Filosofie kultury

Сыбанбаев Қ.У.

философия ғылымдарының кандидаты, доцент

ФИЛОСОФИЯ ТАРИХЫНДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Қазіргі біздің қоғамымыздың саяси, экономикалық және әлеуметтік саласында болып жатқан өзгерістер және қоғамдық өмірді жан-жақты жаңарту үрдістері шығармашылық проблемасын бірінші орынға шығаруда. Өзіндік ойлау, мәселені шешу, іс-әрекетке шығармашылық тұрғыдан келу еліміздің әрбір адамының ең қажетті сұранымына айналуға.

Шығармашылық – аса күрделі проблема. Философияда шығармашылық төңірегінде әртүрлі пікірлер, көзқарастар бар. Шығармашылықтың көрініс беруі көпжақты: бұл – материалдық өндіріс, саясат, идеология, ғылым, өнер т.б. Мұның өзі бұл мәселенің аса күрделі, көп салалы екенін білдіреді. Шығармашылық үрдісте адамның мәндік сипаты, оның дүниетанымдық табиғаты, қоғамды дамытудағы өзгертушілік іс-әрекеттік ролі терең ашылады. Сондықтан қазіргі кезеңде адамның белсенділік ролі қоғамдық өмірдің барлық саласында басты орынға шығуда.

Шығармашылықты зерттеуге деген қызығушылықты - қазіргі кезеңде елімізді индустриальды дамыту мақсатында, адамзат алдында шешімін күтіп тұрған міндеттердің кеңеюі және күрделене түсуі талап етуде. Сондықтанда бүгінгі уақытта шығармашылық проблемасымен әртүрлі ғылымдардың өкілдері: психологтар, физиологтар, кибернетиктер, педагогтар т.б. Мұның өзі қазіргі қоғамдық дамудың шығармашылық орны мен ролін талдауға үлкен сұраныстың бар екендігін көрсетеді.

Шығармашылықты философиялық тұрғыдан зерттеудің ерекшелігі қандай? Кеңестік дәуірде философиялық әдебиеттерде жеке - ғылымдар зерттеулері үшін диалектика-материалистік методологиясы болып табылатын шығармашылықтың жалпы теориясын жасау тенденциясы қалыптасқан болатын. Психологтардың пайымдауынша, шығармашылық проблемасы

бойынша зерттеу нәтижелерін қорытындалауда интеграциялау функциясын психология ғылымы атқарады. Олар ғылыми - техникалық, көркем шығармашылық салаларындағы психологиялық факторлардың әлеуметтік себеп-салдарын өз ретімен зерттейді.

Давыдова Г.А. шығармашылықты философиялық зерттеудің шешімі қазіргі қоғамдық дамудың шығармашылық проблемасын тек психологиялық тұрғыдан қараудың дұрыс емес екендігін, тек интуициямен, көркем фантазиямен, елестетумен шектелетінін атап көрсетеді. Мұнда шығармашылық іс-әрекеттік бір түрі ретінде немесе адамның жеке, өзіне тән көрінісі ретінде қарастырылады. Соған сәйкес шығармашылық проблемасы психологиялық және эстетикалық іздестіру шеңберінде талқыланады. Ал, оның философиялық ойластыруы абстракты-психологиялық немесе гносеологиялық талдау деңгейінде шектеледі. [1]. Әрине, мұндай көзқараспен толық келісуге болады. Осындай зерттеулерде шығармашылық проблемасының философиялық мәні толық ашылмайды. Шығармашылық табиғатын талдауға философиялық тұрғыдан келудің арнайы – ғылыми зерттеулерден айырмашылығы адам және әлем өзара қатынасы жүйесіндегі оның орны мен мүмкіндігін айқындауды талап етеді. Философия шығармашылықты адамның мәндік сипаты ретінде қарастыруды көздейді. Өйткені, адам сол шығармашылық үрдісінде өзін адам, тұлға ретінде қалыптастырып дамытады. Танымда шығармашылық көпқырлы құбылыс ретінде көрініс береді. Одан мынадай әртүрлі аспектілерді, атап айтқанда, шығармашылық үрдіс, шығармашылық қабілет, шығармашылық жағдай, шығармашылық тұлға т.б. шығаруға болады. [2].

Сондықтан, шығармашылықты философиялық талдауды әртүрлі ғылымдардың білімінің жиынтығынан шығаруға болмайды және сонымен қатар, әлеуметтік – психологиялық белгілері арқылы ашылатын эмпирикалық феномен ретінде де қарауға болмайды. Өйткені, шығармашылық адамның туа біткен мәнінің сипаты ретінде көрінеді. Шығармашылықты философиялық талдаудың негізгі, шығатын формасы материалды, заттық – практикалық іс-әрекет. Адам табиғи және әлеуметтік әлемді нақты өзгерту арқылы өзін қалыптастырып, дамытады.

Маркстік іс-әрекет теориясы тұрғысынан адам қоғамдық өмір сүруші ретінде дүниені өзінің мақсатына қарай өзгерте отырып, сонымен бірге, осы өзгерту барысында өзін – өзі қалыптастырады. Шығармашылықты оның тарихи өлшемінде қарастыру қажет. Адамның шығармашылық табиғаты мәдениет

әлеміне енген. Адамзаттық шындықты жасауға іске асырылған. Осы шындықтың өмір сүру тәсілі белгілі тарихи әлеуметтік нақтылықты шығару болып табылады.

Қазіргі заманғы философиялық әдебиеттерде шығармашылық проблемасын зерттеуде әртүрлі көзқарастар бар. Бұл проблеманы зерттеудің көпжақтылығымен қоса зерттеушілерден оны түрлі аспектілермен қарастыруды талап етеді. Зерттеушілердің арасында шығармашылық проблемасы бойынша шығармашылыққа анықтама беру, жаңалық туралы мәселе, оның негізгі көрсеткіші т.б. туралы пікірталастар айтылып келеді. Философтардан зерттеу объектілерін жан-жақтылық тұрғыдан қарастыруды талап етеді. Шығармашылық мәнін ашуға көптеген философтар сонау көне антика заманынан бастап ұмтылыс жасаған. Философиялық идеализм шығармашылық сананың немесе Әлемдік ақыл-ойдың, Абсолютті идеяның нәтижесі деп санаған.

Ежелгі философтар шығармашылық туралы бірқатар қызықты пайымдаулар, жорамалдар айтқан. Шығармашылық проблемасын қояда және шешуге алғы шарт жасауда неміс классикалық философиясының өкілдері ат салысты. Шығармашылық үрдісіндегі саналылық пен бейсаналылық бірлігі туралы мәселені Кант, Шеллинг көтеріп, шығармашылықты адам іс-әрекетінің жоғары формасы деп санады. Жаңа білімді адамның іс-әрекетінің нәтижесі ретінде қарастыра отырып, И.Кант шығармашылық үрдісінің структуралық компоненті туралы ойларды өзгертеді. Шығармашылық іс-әрекеттің субъектісі мен объектісі, оның сипаты, шығармашылық нәтижесі мәселелерін теориялық тұрғыдан жаңғартады. [3].

Шығармашылық іс-әрекеттің ерекшелігіне тоқтала отырып, Кант шығармашылық белсенділіктің принципіалды жаңа түрін – тани алатын және әрекет жасайтын адам белсенділігін табады. Жаңа білім, Канттың айтуынша, еркін өзіндік іс-әрекеттің барысында күтпеген жерден туындайды. Оның пәні іс-әрекеттің және оның субъектісінің өзгеруі. Канттан бастап субъектінің өзіндік белсенділігі принципі шығармашылық диалектикасын түсінудің өзегіне айналады.

Фихтенің айтуынша, шығармашылық үрдістің бастапқы мәні және негізгі мазмұны абсолютті субъектінің өзінің болмысын өзіне сену актісі болып табылады. « Мен – өзімнің ойлауымда таза Меннен бастауым және оны абсолютті өздігінен өмір сүретін нәрсе деп ойлауым керек » [4]. Бұлай ойлаудың

рационалды мәні, Фихте абсолютті шығармашылықты іс-әрекеттегі субъектінің өзіндік дамуы, өзіндік өрістеу үрдісі ретінде ашады. Іс-әрекеттік принципті шығармашылық үрдістің механизмін зерттеуге қолдану оған шығармашылық субъектіні өзінің жеке іс-әрекетінің жемісі және нәтижесі деп шешуіне алып келді.

Шеллинг ілімінің шығу көзі шығармашылық өзіндік әрекеттің және оның субъектісінің тарихи даму, қалыптасу идеясы. Шеллинг қоршаған әлемді жасаған шығармашылық субъект әрекеті тарихының идеалистік моделін шығарды. Шығармашылық проблемасы іс-әрекет формаларының тарихи дамуында зерттеу контекстінде қойылып шешіледі. Абстракты тарихилық принцип жетекші болады, ал, өзіндік сана тарихы Шеллинг философиясындағы барлық категориялар жүйесін шығаратын негізді құрайды.

Гегель Г. шығармашылық өзіндік әрекет идеясына жалпылық және универсальдық статус береді. Гегель жүйесі шығармашылық іс-әрекет даму тарихын, логикасын және феноменологиясын қамтиды. Гегель алғаш рет шығармашылық өзіндік іс-әрекеттің субстанциональды негізін ашады. Ол өзіндік іс-әрекеттің мәнін рухани-практикалық іс-әрекеттің және мәдениеттің формасында көрінетін шығармашылық субъектісінің қалыптасу үрдісі ретінде ашады. [5].

Шығармашылық үрдістің логикасын, оның ішкі механизмін талдау Гегельдің «Логика ғылымы» атты еңбегінде қарастырылады. Шығармашылық өзіндік іс-әрекеттің мәнін ашу тәсілі ретінде абстрактіліктен нақтылыққа өту әдісі қолданылады. Шығармашылық үрдісі субъектінің абстракті анықтамадан нақты мәндік дамуға өту жолында ашылады. Осы кезеңдік үрдіс – жаңа білімді шығару үрдісі болып табылады.

Шығармашылық туралы теориялық ойлардың дамуының жаңа кезеңі Фейербахтың антропологиялық материализмімен байланысты болды. Фейербах шығармашылықты адамның күнделікті өмірімен байланыстыруға, оның гуманистік шығармашылық мәнін табуға тырысты. Шығармашылықты өмірден толығымен көрінісін тарату Фейербахтың теориялық зерттеуінің негізгі тенденциясы. Шығармашылық өзіндік іс-әрекеттің субстанционалды негізін ашуда Фейербах шығармашылық проблемасын жаңаша қояды.

Шығармашылық белсенділіктің қайнар көзін Фейербах адамның туа біткен өмірлік іс-әрекетінің сипатынан көреді. Туа біткен қасиетті әмбебапты, шығармашылық ретінде түсінеді. Дүниенің жалпыға ортақ, әмбебапты сипатта

болуы, Фейербахтың ойынша, адамға априорлы берілген емес, адамдарды бір-бірімен байланыстыратын қатынастар арқылы болған.

Адамның өзіндік жетілу үрдісінің мәнін аша отырып, Фейербах адамды шығармашылықтың субъектісі ретінде зерттей бастайды. Бұл проблеманы қарастыруда адамның мәндік күші концепциясын жасау ерекше орын алады. Адамның шығармашылық іс-әрекетте өзін – өзі жасау үрдісі Фейербахта адамның барлық мәндік күшінің жан-жақты ашылуы ретінде шешіледі. Күш адамның шығармашылық қуатының сипаты ретінде өзін іске асыруға, шындықта көрсетуге ұмтылады. «Барлық күш пен мән тікелей өзін - өзі бекітеді» [6]. Осылайша, шығармашылық өзіндік іс-әрекеттің негізгі мазмұны, Фейербахтың көзқарасы бойынша, адамның барлық мәндік күштерімен оның толық дамуы болып табылады.

Жалпы, қорыта айтқанда, неміс классикалық философиясының сіңірген еңбегі жаңа білімнің шығуын адамның іс-әрекетін талдау контекстінде қарастырды. Табиғи және әлеуметтік құбылыстармен қатар шығармашылық үрдісіне іс-әрекеттік тұрғыдан келумен ерекшеленді. Шығармашылық мәнін неміс ойшылдары рухани-практикалық өзіндік іс-әрекет ретінде, адам дамуымен органикалық байланыста анықтады. Шығармашылық механизмі рухани-практикалық іс-әрекет механизмі ретінде, ал, оның қарама-қайшылығы – шығармашылықтың өзіндік дамуының ішкі қайнар көзі ретінде пайымдалды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Давыдова Г.А. Творчество и диалектика. – М.: Наука, 1986. – С.13.
2. Қараңыз: Коршунова Л.С. Воображение и его роль в понимании. –М.: Изд-во МГУ, 1989. – С. 91.
3. Кант И. Соч., В 6-ти т. – М., 1986. – С. 316.
4. Фихте И.Г. Избр. Соч., - М., 1986. – С. 456.
5. Гегель Г.В. Энциклопедия философских наук. – М., 1984, Т.1. – С.414.
6. Фейербах Л. Избр. филос. произв. – М., 1974. Т.1. – С.126.

Alikbayeva M.B., Tanabayeva A.S.

al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

MUSIC IN THE CONTEXT OF THE ARAB-MUSLIM CULTURE

In the VIII century great importance was attached to the experience of recording songs and melodies, and from the IX century Muslim scholars began to study the ancient Greek heritage. The musical religious service in Islam was a special spiritual part of the musical experience, according to Muslim traditions it was united by the concepts of mousik and hina. Music was given a special role and it was designated by terms: tagbir, tazhuid, azan, tahlil, talbiyya, maunit, and etc. Musical works contain eternal spiritual values.

Of course, since the formation and development of the Arab-Muslim culture is directly related to the development of the Islamic religion, questions have arisen with the influence of music, and its theoretical concepts.

Arab music was formed as a result of the fusion of the Arab art itself with the art of the conquered countries. The early, "bedouin" period in its development is characterized by the unity of music and poetry. Information has been preserved about ancient Arab professional singer-poets (shairs), about song genres - hida (caravan songs), habab (songs of horsemen), musical instruments - duff (small square tambourine), mizhar (primitive lute with leather deck), rebab (Genus of one-stringed violin) was saved.

The definition of Islamic music implies the musical traditions of Arabs, Persians and Turkic peoples, formed during the Middle Ages (7-17 centuries). This period is highlighted by the existence in the Middle and Middle East of a unique socio-cultural community - the Islamic civilization, characterized by the development of different peoples in different countries of the specific features of the Arab-Muslim culture, which later became part of various national cultures. In the creation of Islamic music, many nations, conquered in the 7th-8th centuries, took part. Who came from Arabia by the Arabs. By adopting Islam, the Arabs spread not only religion but also Arabic, writing and other forms of Arab-Muslim culture on the territory of the "house of Islam" (gift of Islam), stretching from North Africa, including the south of Spain, to the north-western The borders of India and China; From the deserts of Arabia, the Persian Gulf and Afghanistan - to Christian Byzantium and Syria, the Caucasus Mountains and the Amu Darya, Syr Darya rivers.

The emergence and spread of Islamic music was carried out mainly in the cities and, above all, among the enlightened sections of the population. Creation of a vast theocratic state (caliphate), whose cultural centers were located first in Syria and then in Iraq and a number

of major cities in Egypt, Iran, Azerbaijan, and Asia Minor, contributed to the intensive interaction of the ancient Arabian nomadic culture with the cultures of ancient civilizations: Greek, Persian, Syrian-Byzantine. Imitating the court life of the Caliphs, the local Muslim aristocracy created their own amusements with music, provided protection not only to poets, scientists, but also to musicians. This contributed to the emergence of sufficiently uniform musical traditions,

Which were closely related to the literary work - with the development of classical Arab-Persian poetic genres. Called today also often "classical", Islamic music was characterized, on the one hand, by a high level of professionalism (both vocal and instrumental) and the use of specific musical terms, the emergence of written theoretical teachings and professional performing schools, as well as special philosophical and aesthetic views, And on the other hand, an oral way of transmitting and living quite complicated musical "texts". The musical compositions of that time were not recorded with the help of European notation, but were fixed with the help of recorded poetic texts and special instructions of the musician-writer in the form of specific names that were given to the metro-rhythmic and modal models.

With all the common features of the main features of Islamic music, it has regional differences. Historically, there were two musical styles: Arabic (Western), spread among the Arabs in the 7-11 centuries. Peoples of Asia and North Africa; And Persian (Oriental) or Ajam, which distinguished the music of the Iranian and Turkic peoples who, with the adoption of Islam, retained their spoken languages and created their own literary languages under the influence of Arabic. Having a pronounced over-ethnic nature due to the spread of general Muslim aristocratic traditions, formed mainly in the central part of the caliphate, Islamic music reveals ethnic differences, because in the course of its development the "musical fashion" was defined by the traditions and tastes of not only Arabs but also one of the The three largest Islamized ethnic groups: in the 7-10 centuries - Arabs; In 11-14 - Persians; In 15-17 - the Turks and the Mongols. For these reasons, it is now difficult to talk about the absolute unification of Islamic music. Rather, it is necessary to distinguish different musical subcultures or local styles within the civilizational cultural community that distinguish, for example, Arabic music of Iraq from Arabic music of Algeria and Tunisia, Arabic from Persian, Azerbaijani from Turkish, Turkish from Central Asia, etc.

At this stage, Arab-Muslim culture had a huge impact on the development of different peoples. Arabic was the language of science and it used by the leaders of the palace, government institutions, but among the lower classes of the population was supported their local language. The spread of Islam went along with the process of taking other countries by the Caliphate [1, 24].

After the establishment of a theocratic state (Caliphate) small and medium-sized cities of Syria, Iraq, Egypt, Iran, Azerbaijan become cultural centers in Asia [2,59]. For

several centuries, Arab rulers from Baghdad to Cordoba were famed for their patronage of music and musicians. Their courts boasted full orchestras for entertainment, while noted musicians competed for the ruler's favour.

After the conquest of Iran, part of Byzantium and the establishment of domination over Central Asia and Egypt, the Arabs assimilated the traditions of more developed cultures (under the influence of Persian and Byzantine melodies, the Arabic soundscale expanded to two octaves, some Arabic influences and instruments were affected by Iranian influences). The flowering of classical Arabic music begins from the end of the 7th century. It is based on 7-step modes, in which along with the basic sounds intermediate intervals are used - commas (less than 1/8 of the whole tone). The outline features of Arabic music have defined a peculiar manner of singing, in which glissandirovanie (gliding from sound to sound) is widely used. Arabic music is characterized by flowery melismatics, which gives the music an original color. Classical Arabic music is predominantly vocal. The most common genre is the vocal-instrumental ensemble, in which the leading role belongs to the singer.

The largest singers of the Umayyad period - Ibn Musajih, Muslim ibn Mukhriz, were also famous for the singer Jamile and her students. During the Abbasid dynasty, musicians Ibrahim al-Mawsili (742-804) and his son Iskhak al-Mausili (767-850) - the founder of the Baghdad school, as well as Mansur Zalsal are singled out.

The high level was achieved by the Arab musical science. Among the outstanding musical theorists of the Middle Ages: al-Kindi, who developed and applied to the Arab music the metaphysical doctrine of "harmony of the universe" of the Neoplatonists; Al-Isfahani (897-967), the author of the "Great Book of Songs"; Safi-ad-din Urmavi (1230-1294), who wrote a treatise on acoustics and harmonic connections "Ash Sharafiyya" - an outstanding work of medieval oriental music science. The most important information about the music of the East is contained in the writings of al-Farabi - the author of the "Great book of music", Ibn Sina, and others.

An important factor in the heyday of Arab culture was that the development of science and literature was the property of all the peoples of the Caliphate (both Arabs and non-Arabs). Enrichment of the Arab culture was promoted by wide opportunities for communication and mutual exchange by cultural achievements between the peoples of the Muslim East, as well as lively links with many countries of the East and Europe. The rule of the Muslim Umayyad dynasty (661-750) was marked by the birth of a new musical professionalism, the appearance of the first musicians-masters at the court in Damascus. The caliphs of this dynasty gained blame from the Muslims, because, coming from Syria, and not from the Hijaz, they followed the lifestyle of the "infidels", surrounded themselves with "worldly" pleasures that included music. Most of the singers who participated in the creation of a new style of artistic singing (gina) were freed slaves (mawali, singular - maula) and belonged to a new class of male singers (mukhanath) who imitated women. Such a first professional singer among the Arabs

was Tuwais (d. 710). His nickname meant "Little Peacock." He was a native of Medina, where in his childhood he learned to imitate the singing of slaves, and where later he was persecuted, like all mukhanath singers and singer-muganniyas. The highly respected singer found refuge in Syria, where he taught his art to many musicians.

Arabs actively absorbed non-Arab musical elements in the first centuries of civilization. Thus, two famous singers Ibn Misdah (d.710) and Ibn Mukhris (d. 715) traveled through the territories of Persia, Syria and Byzantium. Returning to his homeland, to Mecca, Ibn Misjah became the founder of the professional "singing art of the Arabs" (as-sana'a l-gina), which was distinguished by the novelty of the style, highly valued by contemporaries, conscious selection of alien musical elements that fit the Arabs. It is also known that another illustrious singer of Damascus, Ibn Suraj (d. 714), played the lute, which he borrowed from the Persians, and created a number of works, among which were Seven songs, distinguished by the intonation of the old Persian song tradition. The representative of the latter was the famous court musician of the Persian king Khusrav II Parviz (591-628) - singer Barbad, who accompanied his singing on the plucked lute barbat. The Arabs borrowed this lute and named al-'ud (in Latin Europe - "lute", "laut", etc.). Ud retained all the signs of the barbat: a large round body, a short neck and a head thrown back, four strings tuned to a quart, and a wooden plectrum, but it was not covered with leather, but with wood (Arabic al-'ud - lit. "tree") .

Sufi ritual practices used many musical elements, including also choral singing of spiritual hymns (ilahi, etc.). Today, Sufis everywhere take part in musical and religious festivals. Thus, in places where Sunnis live (from Africa to north-west India), songs of "praise" (madh, madih) performed by members of the Sufi brotherhoods were widely distributed in honor of the Prophet Muhammad, as well as original performances (mawlid an-nabi) With the recitation of poems, singing and listening to music on the occasion of the birth of the Prophet Muhammad.

To call the believers to prayer, the prophet Muhammad himself established a characteristic sound form (azan), when the cleric (muazin) cries out several long musical phrases in a singsong, first raising and then gradually lowering the voice in each phrase. At the heart of these either narrowly or more often widely sung from the minaret musical phrases are postulated in Arabic seven or eight wordforms, which are separated from each other by long pauses. The sermons of Muhammad, which he sang in rhymed prose (sadh), were collected in the Holy Book of Muslim al-Qur'an and were written not by him, but by his closest followers. The text of the Qur'an universally demanded a certain form of "reading" (kira'a), and only in Arabic, and in the mosque - readings singing (tilawa) according to special orthoepic rules (at-tajdvid), owned by professional "readers" (kurra ' Singular - kari '). The degree of the melodious and decorated with the voice of the utterance of the Koran, as well as the azan, varied from region to region. The basic rules of the Qur'an for the "singer" today are: the choice of pace, the installation of the voice at a certain pitch of sound and the

intonational-melodic position (maqam) in accordance with the chapter read (aloud); Highlighting significant words and correct pronunciation of vowels and consonants; The obligatory holding of a long and expressive pause (waqf) between the inner sections of Sura - ayats, etc.

The significance of stop-pauses in reading the Qur'an is immense, because they allow the listener to repeat the meaning of what he has heard and concentrate on the meditative state. Organized in a special way, the sound form of the Quran is a specific type of recitation or prosody, when a segment of the text, chanted almost without internal stops, is separated from the other by a deep stop. It can be said that the Koranic form of prosody is the "sound ideal" of Islamic culture, which found expression not only in the Islamic liturgy, but also in some "secular" genres of Islamic music, which include such musical forms as avaz in Iran, mugham in Azerbaijan, Taksim - in Arabs and in Turkey, etc. It is no coincidence that such "classical" musical forms in which there is no rhythmic beginning are distinguished by a special ascetic-declamatory character of performance and the presence of long expressive pas.

In the Middle Ages, Arabic music influenced the musical art of Spain, Portugal, and the formation of some European musical instruments.

References:

1. Eolyan I.R. Essays on Arabic music. - M.: Music, 1977.
2. Gruber R.I. The history of musical culture: - M.: Muzgiz, 1959. –V. 2.
3. Literature and Music in Muslim Civilisation.
<http://www.muslimheritage.com/article/literature-and-music-muslim-civilisation>
4. <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/487c5fbf-85df-a712-484f-76f60432f0d1/1010663A.htm>
5. Farmer H.G. A history of Arabian Music to the XIII-th century. London, 1929
6. Farmer H.G. Studies in Oriental Musical Instruments. Second series. Glasgow, 1939
7. Al-Isfahani (Abu'l-Faraj). Kitab al-aghani. (The Book of Songs) / published by Dar ath-thaqafa. – Beirut, 1990. – 1 v.

МУЗЫКА И ЖИЗНЬ

Иматаева М.И.

*Жамбылский гуманитарный колледж имени Абая,
Преподаватель, концертмейстер, Казахстан, г.Тараз*

СПЕЦИФИКА РАБОТЫ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В КЛАССЕ НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ (ДОМБЫРА)

На современном этапе приоритетным направлением образования является воспитание молодого поколения в духе уважения к казахской национальной культуре. Наиболее действенное влияние на личность ребенка оказывает приобщение к музыкальному искусству. Ведь детям передается духовный опыт поколений, вековые традиции.

В условиях дополнительного образования учащиеся получают возможность творческой самореализации, самовыражения, приобретают исполнительские навыки, как сольного выступления, так и ансамблевого. Большую роль в этом процессе играют профессиональные качества концертмейстера.

Деятельность концертмейстера предполагает сотрудничество с представителями разных художественных специальностей: среди них солисты, вокальные и инструментальные ансамбли, хоровые и театральные коллективы, оркестры. В каждом из этих направлений предполагается музыкальная поддержка, а, значит, и совместная работа над художественным образом на разных этапах исполнительской деятельности, поэтому концертмейстер должен быть «универсальным» музыкантом.

Работа концертмейстера уникальна и увлекательна, но надо отметить, что деятельность концертмейстера осуществима лишь в том случае, если она подкреплена не только основами теории и практики концертмейстерства, но и постоянным расширением культурного тезауруса [1,7]. Она многопланова и включает в себе, не только творческую, но и педагогическую направленность. Этот вид деятельности раскрывается, прежде всего, в разучивании с учениками нового репертуара. Итак, концертмейстер – правая

рука педагога специального класса, творческий соратник, наставник, помощник для ученика-солиста. Но не каждый концертмейстер имеет право на такую роль.

На занятиях с солистом-инструменталистом концертмейстеру необходимо использовать разные методы работы, включая инновационные. К таким методам можно отнести принципы развивающего обучения. Развивающая система должна обеспечить кроме знаний, умений и навыков, способы самостоятельного постижения знаний по учебным предметам школы искусств. Индивидуальный подход к ученику, раскрытие его творческих возможностей необходимы в работе концертмейстера. Правильно подобранный репертуар, который определяется концертмейстером и педагогом, особенно важен в данном вопросе.

Остановимся на некоторых особенностях работы концертмейстера на отделении «Казахских народных инструментов», а именно, в классе домбры. Знание истории развития инструментов, эволюции народно-инструментального репертуара помогает понять «душу» казахской народной музыки. Концертмейстеру, посвятившему себя работе с казахскими народными инструментами, необходимо иметь представление об основных приёмах звукоизвлечения на инструментах, с которыми приходится играть. Знание особенностей штриховой и звукоизобразительной палитры поможет в аккомпанементе найти соответствующее звучание, найти динамическое и колористическое соотношение с тембрами данных инструментов. Главной задачей концертмейстера является умение «найти звук» и соответствующее «туше» к каждому из инструментов.

Домбровые аккомпанементы требуют от концертмейстера хорошей технической базы, умения играть легко в быстрых темпах пассажи «шепчущей» звучностью. Движения пальцев почти невидимые, игра лишь кончиками - «кожей» подушки пальца. Иногда бывает достаточно веса пальца, но с особой артикуляцией - «говорком» (*parlando*). Ансамблевую трудность представляет совместное исполнение пассажей в партии концертмейстера. Для точнейшего совпадения в ансамбле, можно рекомендовать совместно с солистом поучить пассажи с опорой на первые ноты группировок.

В произведениях задорного характера, исполняемых в быстром темпе нужно очень быстро реагировать на то, что именно в данный момент исполняет солист. Необходимо играть, не теряя ощущения ритмической пульсации. Концертмейстер должен обладать абсолютным чувством ритма, иначе он

никогда не станет достойной частью ансамбля, Звуковые пределы forte и piano необходимо учить. Это не только звуковая трудность, но одновременно и техническая проблема. Концертмейстер должен умело выстраивать подголоски, смягчать фон, делая его подчас «совсем воздушным» [2,18].

Существует масса произведений, где характер целиком и полностью зависит от концертмейстера. Например: «Коньльды бикеш» Н. Тлендиева, «Жас епын» и «Жигер» Е. Усенова, «Шалкыма» А. Жаимова, «Коньльды жастар» М. Аубакирова. В данных произведениях концертмейстер держит солистов в темпово-ритмической сетке, дает стартовую подачу темпа, характера, ритма и импульса.

С каждым годом все большую популярность среди домбристов получает исполнение произведений русской и европейской классики в переложении для домбры. Здесь уместно упомянуть имя Магауия Хамзина, чье виртуозное исполнение со сцены «Венгерских танцев» Брамса, «Турецкого марша» Моцарта, «Полонеза» Огинского, пьес С. Рахманинова и произведений советских казахских композиторов на домбре под аккомпанемент фортепиано не только породило моду на подобное исполнение среди известных домбристов, но и подтолкнуло советских композиторов, создавать домбровые пьесы. Композиторы пытались объединить закономерности построения домбровых кюев и европейской классической музыки. Например, «Тойбастар» Леонида Шабельского и Сергея Шаргородского.

На сегодняшний день произведения «Маленькая серенада» Ф. Шуберта, «Венгерские танцы» И. Брамса, «Элегия» Ж. Массне, «Турецкий марш» В. Моцарта, «Рондо» Л. Бетховена, «Вальс цветов», «Танец маленьких лебедей» П. Чайковского, «Итальянская полька» С. Рахманинова - являются практически обязательными для изучения.

Ученики класса домбры, в ансамбле с концертмейстером, участвуют в концертах, конкурсах и фестивалях различного уровня. Их совместная деятельность способствует единству художественного и технического развития юных музыкантов, игра в ансамбле развивает в учащих художественную красоту музыки и тем самым стимулирует их стремление воспроизводить прекрасное, совершенствовать свои исполнительские навыки. В процессе изучения разнообразных сочинений развивается музыкальное мышление и память, а слуховое развитие приобретает богатую художественную основу.

Среди музыкантов бытует мнение, что хорошим концертмейстером нужно родиться, потому что все качества, которыми он должен обладать - это некий дар и с этим нельзя не согласиться. Ведь «если человек виртуозно одарён, то тембр звука, характер его взятия, его артикуляция самопроизвольно рождает у музыканта те движения, которые нужны, чтобы получить именно этот звук» [3,17].

Литература:

1. Аманов Б. Композиционная терминология домбровых кюев. В сб.: Инструментальная музыка казахского народа. - Алма-Ата, 1985
2. Блум Ф., Лезерсон А., Иофстедтер Л. Мозг, разум и поведение.-М.: Мир,2006
- 3.Бойченко Л.В. Традиционные направления народно-инструментального искусства сквозь призму концертмейстерского опыта. // Материалы II межд. Интернет-конференции. - Екатеринбург, 2008.
4. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности. - М., 1997.
5. Гончаренко С. Зеркальная симметрия в музыке. - Новосибирск, 1993.
6. Кирнарская Д.К. Музыкальные способности. - М., 2004.
- 7.Кубанцева Е.И. Концертмейстерский класс. Учебное пособие для вузов / Е.И. Кубанцева. М.: Академия, 2002. — 183 с.

224856

225661

225588

224982

225946

225700

224983

225614

225388

225031

225354

225715

225276

225412

225639

225556

225422

225557

225790

225611

225396

CONTENTS

FILOLOGIE

Jazyk, řeč, komunikace

Ashimova N. DIFFERENT FORMS OF COMMUNICATION	3
Исаева А.Ж., Чечетко М.В. СТИХОТВОРЕНИЕ УИЛЬЯМА ВОРДСВОРТА “НАС СЕМЕРО”: ОБРАЗЫ И СТИЛЬ.	9
Окас Г.Т., Чечетко М.В. ПОЭЗИЯ ТОМАСА ГАРДИ.....	12
Токсамбаева А.О, Смайлханова М. ЖОҒАРЫ СЫНЫПТАРДА ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУ.....	15
Саликова.З.О ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТАТАР ТІЛДЕРІНІҢ ФРАЗЕОЛОГИЯСЫНДАҒЫ КЕЙБІР ОРТАҚТЫҚТАР	21
Буралхиева Г.Б. ЯЗЫК СОВРЕМЕННЫХ СМИ КАК СИСТЕМА ИНТЕРПРЕТАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ	29
Голованова Е.С. ТИПЫ ДИСКУРСА.....	36
Аязбаева С. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖҰРНАҚ МОРФЕМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ СИНГАРМОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАНЫМЫ.....	38
Хаирлаева Гульсая ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ИНТЕРНЕТ АРҚЫЛЫ ҒАЛАМДЫҚ ЖЕЛІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ.....	43

Nativní jazyk a literatura

Азарова Л. С., Пустовіт Т. Н. ПОРТРЕТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ В РОМАНАХ Д. БАЛАШОВА.....	47
--	----

POLITIKA

Globální studie

Нуршанов А.А., Килыбаева Ш.Е. ПРИЧИНЫ РАДИКАЛИЗАЦИИ ТЕРРОРИСТОВ.....	52
Залесский Б.Л. БЕЛАРУСЬ - МАЛАЙЗИЯ: ПОТЕНЦИАЛ, КОТОРЫЙ НАДО РАСКРЫТЬ	57

Елисеев С.А., Дучко Д.А. К ВОПРОСУ УПРАВЛЕНИЯ ЧАСТЯМИ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ ПРИ ДОСТАВКЕ ГУМАНИТАРНОЙ ПОМОЩИ В ЗОНУ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ.....	60
Залесский Б.Л. БЕЛАРУСЬ - ХУНАНЬ: ОТ ТОЧЕК СОПРИКОСНОВЕНИЯ - К ЛИНИИ ПАРТНЕРСТВА.....	66

PHILOSOPHY

Sociální filozofie

Kuntuova I., Kantarbaeva Zh. PROBLEM OF SELF-IDENTIFICATION OF YOUTH	69
Есбол Г.Ш. А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МЕН М.ШОҚАЙ ТӘУЕЛСІЗДІК ТУРАСЫНДА.....	76
Karabayeva A.G., Ismagambetova Z.N. THE SOCIAL CONTENTS OF TOLERANCE AS VALUE	78

Filosofie kultury

Сыбанбаев Қ.У. ФИЛОСОФИЯ ТАРИХЫНДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ	81
Аликбаева М.Б., Танабаева А.С. MUSIC IN THE CONTEXT OF THE ARAB-MUSLIM CULTURE.....	86

HUDBA A ŽIVOT

Иматаева М.И. СПЕЦИФИКА РАБОТЫ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В КЛАССЕ НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ (ДОМБРА).....	91
--	-----------